

Het sekse-gender onderscheid in het publieke debat: analyse van een achterhaalde interpretatie

Door Jelger van Bruchem

Studentnummer 4852753

Begeleid door dr. Veronica Vasterling

12.033 woorden

22-08-2019

Scriptie ter verkrijging van de graad “Master of arts” in de filosofie
Radboud Universiteit Nijmegen

Hierbij verklaar en verzeker ik, Jelger van Bruchem, dat deze scriptie zelfstandig door mij is opgesteld, dat geen andere bronnen en hulpmiddelen zijn gebruikt dan die door mij zijn vermeld en dat de passages in het werk waarvan de woordelijke inhoud of betekenis uit andere werken – ook elektronische media – is genomen door bronvermelding als ontlening kenbaar gemaakt worden.

Plaats: Nijmegen
Datum: 18-08-2019

Voorwoord

Al toen ik in september 2018 aan mijn master Continentale Filosofie begon wist ik dat ik mijn scriptie wilde schrijven over feministische- dan wel gendertheorie. Nu, bijna twaalf maanden later en een keuze voor gendertheorie verder, kijk ik terug op een jaar waarin ik me ten eerste heb gerealiseerd hoe weinig ik van gendertheorie wist en ten tweede hoe complex gendertheorie kan zijn. Dat ik deze complexiteit niet eerder heb ervaren is niet vreemd, want voordat ik mijn master inging baseerde ik mijn kennis vooral op datgene dat ik over gender las, zag en hoorde in het publieke debat. Dit publieke debat kenmerkt zich, in retrospectie, doordat het ingewikkelde theorieën iets simpeler uitlegt dan dat ze daadwerkelijk zijn. Dit betekent niet dat het publieke debat nutteloos is of dat ik het tegenwoordig met minachting benader. Ik vind het publieke debat juist erg interessant, mede door het feit dat iedereen, zeker op het gebied van gender, een mening lijkt te hebben over kwesties waar ze niet zoveel vanaf weten. Het is meer dan eens gebeurd dat mensen, nadat ik ze had verteld dat ik mijn scriptie schrijf over gender, me vertelden dat ze "helemaal klaar zijn met dat gedoe over hoe mensen door de NS moeten worden aangesproken." Een betere gespreksopener is er niet.

Onder begeleiding van mijn scriptiebegeleidster, Veronica Vasterling, ben ik in maart 2019 aan de scriptie begonnen. Na een half jaar voornamelijk veel tijd in de universiteitsbibliotheek te hebben doorgebracht kan ik met blijheid stellen dat het schrijven van mijn scriptie redelijk soepel is verlopen. Mede door nevenactiviteiten heb ik mijn scriptie later afgerond dan dat ik het in eerste instantie had gepland, maar dat, zo heb ik begrepen van verschillende ervaringsdeskundigen, is eerder regel dan uitzondering.

Bij deze wil ik Veronica Vasterling bedanken voor de vele theoretische toelichtingen, de kritische gesprekken en voor het feit dat ze altijd bereid was om mijn geschreven stukken van uitgebreide feedback te voorzien. Haar input heeft me zeer geholpen.

Ik wens u veel leesplezier toe.

Jelger van Bruchem
Nijmegen, 18 augustus 2019

Samenvatting

Het onderscheiden van de begrippen sekse en gender is sinds de jaren '70 een gangbare praktijk in de wetenschappelijke gendertheorie. Waar de interpretatie van het sekse-gender onderscheid zich de eerste jaren kenmerkte door een dualistisch karakter, wordt het hedendaagse wetenschappelijke genderdebat juist gedomineerd door een postdualistische interpretatie. Sekse en gender worden daarin begrepen als twee gebieden in de realiteit waartussen een complexe en dynamische interactie plaatsvindt. Deze theoretische ontwikkeling heeft het bredere niet-academische publiek er niet van weerhouden om sekse en gender nog altijd dualistisch te interpreteren, waarbij het publiek het problematische principe van zelfidentificatie centraal stelt. Het publiek zou er baat hebben om de dualistische interpretatie, in lijn met de genoemde wetenschappelijke ontwikkeling, te vervangen voor een postdualistische interpretatie.

Inhoudsopgave

1. Inleiding	Pagina 6
2. De theoretische ontwikkeling van het sekse-gender onderscheid	Pagina 9
2.1. Algemene uitgangspunten.....	Pagina 9
2.2. De geschiedenis van gendertheorieën tot aan het sekse-gender onderscheid.....	Pagina 10
2.3. De historische ontwikkeling van het sekse-gender onderscheid....	Pagina 13
3. Het sekse-gender onderscheid in het publieke debat	Pagina 21
3.1. De publieke interpretatie.....	Pagina 21
3.2. Problemen met de publieke interpretatie.....	Pagina 23
4. De postdualistische benadering in de praktijk	Pagina 29
4.1. Het belang van biologische factoren in de medische praktijk.....	Pagina 29
4.2. Het belang van intersectionaliteit in de medische praktijk.....	Pagina 30
5. Conclusie	Pagina 32
Bibliografie	Pagina 33

1. Inleiding

Mensen zijn constant bezig met het in categorieën indelen van de dingen die ze waarnemen. Een basaal voorbeeld van dit fenomeen is dat we stoelen en tafels toewijzen aan de categorie ‘meubels’, een ander voorbeeld is dat we fietsen en auto’s toewijzen aan de categorie ‘vervoersmiddelen’. Dit lijkt wellicht niet erg moeilijk, maar wanneer we het fenomeen categoriseren verder onder de loep nemen blijkt al snel dat onze categorieën en hun onderlinge verhoudingen vaak behoorlijk ingewikkelde structuren aannemen. Zo zijn stoelen (en dat geldt ook voor tafels, fietsen en auto’s) bijvoorbeeld niet slechts voorwerpen die we indelen bij de categorie ‘meubels’, maar is de stoel op zijn beurt ook weer te beschouwen als een categorie op zich. Er bestaan namelijk ontzettend veel verschillende voorwerpen die we allemaal scharen onder de categorie ‘stoel’: hoge voorwerpen, lage voorwerpen, voorwerpen met armleuning, zonder armleuning, voorwerpen met poten, met wieltjes, en ga zo maar door. De complexiteit wordt verder vergoed doordat het aan een categorie toewijzen van een voorwerp niet uitsluit dat hetzelfde voorwerp tegelijkertijd ook kan worden beschouwd als behorend tot een andere categorie. Stoelen kunnen, naast een indeling in de categorie ‘meubels’, bijvoorbeeld ook worden gecategoriseerd op basis van het materiaal waarvan ze zijn gemaakt: voorwerpen van hout, voorwerpen van metaal, voorwerpen van plastic, enzovoort. Hoewel categoriseren, zoals nu is gebleken, tamelijk complex is zijn mensen er behoorlijk goed in geworden. Het vermogen om verschillen en overeenkomsten tussen verschijnselen waar te nemen, oftewel het vermogen om te categoriseren, wordt door cognitiepsychologen soms zelfs één van de fundamentele aspecten van het menselijke denken genoemd.¹ Dit impliceert niet dat we constant bewust zijn van onze categoriserende denkprocessen, aldus psycholoog George Lakoff.² Hij stelt namelijk dat de meeste denkprocessen waarin categorisatie plaatsvindt automatisch en onbewust worden voltrokken. Volgens Lakoff worden we ons pas bewust van onze categoriserende denkprocessen als er problemen mee ontstaan.

Voorbeelden van categorieën waar problemen mee zijn ontstaan, of waarover op zijn minst een grote discussie gaande is, vinden we voor een belangrijk deel in de categorieën die betrekking hebben op de mens zelf. Ook mensen verdelen we namelijk over verschillende groepen, bijvoorbeeld op basis van geslacht, huidskleur, nationaliteit en andere kenmerken. Een problematische opvatting die regelmatig bij het indelen van mensen bestaat is dat de menscategorieën biologisch zijn opgelegd. Categorieën worden dan niet beschouwd als door de mens bedachte groepen, maar als groepen die onontkoombaar zijn en worden gegeven vanuit de natuur. Deze gedachte is problematisch omdat het veronderstelt dat het zelf vormen van

---

¹ E.A. Das-Smaal, “Categoriseren,” in *Cognitieve Psychologie in Theorie en Praktijk*, red. J.J. Beishuizen, L. de Leeuw, en J.H. de Swart (Lisse: Swets & Zeitlinger b.v., 1987), 115, <http://dare.ubvu.vu.nl/bitstream/handle/1871/10292/Das-Smaal+87+-categoriseren.pdf;jsessionid=F2A221E8801AA57FD99AE842087C48C2?sequence=1>.

² George Lakoff, *Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal About the Mind* (Chicago: The University of Chicago Press, 1987), 6, <https://books.google.nl/books?id=CfCnzSF9de8C&lpg=PR7&ots=xaYW2IA8IB&dq=Woman%2C%20Fire%20and%20Dangerous%20Things%20lakoff&lr&hl=nl&pg=PP1#v=onepage&q&f=false>.

categorieën op basis van biologische kenmerken hetzelfde is als een biologie die ons categorieën voorschrijft, terwijl dit twee verschillende situaties zijn. Een voorbeeld van het op basis van een biologisch kenmerk categoriseren van mensen is de indeling van mensen op basis van hun huidskleur. Hoewel de kleur van iemands huid niet iets is dat kan worden ontken, betekent dat niet dat huidskleur noodzakelijk de basis moet vormen van een indeling in een bepaalde groep. Hetzelfde geldt voor de geslachts categorieën: soms wordt gezegd dat denken in termen van mannen en vrouwen onvermijdelijk is, waarbij dan als argument wordt gebruikt dat mensen nu eenmaal een penis of een vagina hebben. In deze scriptie ga ik, zo zal duidelijk zijn, uit van de gedachte dat dit een denkfout is: wij mensen kiezen er zélf voor om penissen en vagina's als zodanig significant te beschouwen dat we er een categoriserend systeem op baseren. De huidige tendens van de cognitiepsychologie is om categorieën op te vatten als noodzakelijk voor de manier van denken zoals de mens die heeft ontwikkeld, maar de keuze voor welke categorieën we wel en niet gebruiken ligt altijd in onze eigen handen. Dit betekent niet dat mensen de categorieën waarin ze denken zomaar van de één op de andere dag kunnen veranderen. De veelal onbewuste denkprocessen die ten grondslag liggen aan onze categorisaties zitten namelijk meestal diep ingesleten. Het onder de loep nemen van de door ons gebruikte categorieën en hun houdbaarheid is echter wél mogelijk. Deze mogelijkheid geeft ons de plicht om mensen in te delen volgens een categoriserend systeem dat recht doet aan de menselijke ervaring, maar ook aan wetenschappelijke ontwikkelingen. Categorieën beschouwen als biologisch gegeven past niet bij die plicht.

Nu duidelijk is dat wij zelf verantwoordelijk zijn voor de categorieën die we hanteren ontstaat de urgentie om een categoriserend systeem te ontwikkelen dat recht doet aan de verschillen en overeenkomsten tussen mensen, en die tevens in lijn is met wetenschappelijke ontwikkelingen. In deze scriptie richt ik mij specifiek op de categorisatie op basis van geslacht. Onderzoek naar deze vorm van menscategorisatie wordt al jaren gedaan en in de loop van de tijd is er dan ook een breed scala aan zogenaamde gendertheorieën opgezet door onder andere filosofen, sociologen en psychologen. Sinds de jaren '70 is het in de wetenschap gebruikelijk om een onderscheid te maken tussen de begrippen 'seks' en 'gender', en inmiddels heeft dit gebruik ook zijn weg gevonden naar het grote publiek. In deze scriptie analyseer ik verschillende manieren waarop het seks-gender onderscheid is geïnterpreteerd, waarbij ik mij voornamelijk richt op de interpretatie die dominant is in het publieke debat. Het (brede) publiek definieer ik daarbij als de groep mensen die geïnteresseerd zijn in gendertheorie, maar er niet in zijn opgeleid of op een andere manier zijn verbonden aan de universiteit. Uit mijn onderzoek zal ik concluderen dat de publieke interpretatie van het seks-gender onderscheid achterhaald en problematisch is, en dat het brede publiek baat zou hebben bij het van de wetenschap overnemen van een postdualistische benadering.

Deze conclusie zal ik trekken na het nemen van een aantal stappen. In hoofdstuk 2. onderzoek ik het seks-gender onderscheid: in paragraaf 2.1. zet ik de algemene uitgangspunten van het onderscheid uiteen, waarna ik in paragraaf 2.2. een historisch overzicht geef van de belangrijkste gendertheorieën tot aan de introductie van het onderscheid. In paragraaf 2.3. beschrijf ik de wetenschappelijke ontwikkeling van het

onderscheid sinds zijn introductie. In hoofdstuk 3. analyseer ik de manier waarop het sekse-gender onderscheid wordt geïnterpreteerd in het publieke debat: in paragraaf 3.1. zet ik de interpretatie, met daarin het principe van zelfidentificatie centraal, uiteen en in paragraaf 3.2. analyseer ik de problematische veronderstellingen van de publieke interpretatie. In hoofdstuk 4 benoem ik een aantal voorbeelden uit de medische praktijk waarin reeds een postdualistische interpretatie van het sekse-gender onderscheid zichtbaar is: in paragraaf 4.1. beschrijf ik het belang van seksecategorisatie voor de medische wereld en in paragraaf 4.2. verdedig ik de stelling dat het toepassen van de seksecategorieën moet worden gedaan vanuit een intersectionele aanpak.

2. De theoretische ontwikkeling van het sekse-gender onderscheid

Het maken van een onderscheid tussen de begrippen ‘sekse’ en ‘gender’ is in de loop der jaren in de domeinen van de genderstudies, de sociale wetenschappen en het publieke debat behoorlijk belangrijk geworden. Dit heeft geresulteerd in een breed scala aan boeken, papers en opiniestukken die aan het onderscheid zijn gewijd. Het op basis van al deze werken creëren van overzicht is een uitdaging. Om toch grip op het sekse-gender onderscheid te krijgen heb ik er daarom voor gekozen om één invloedrijk standaardwerk over gender als uitgangspunt te nemen. Het werk dat ik daar het meest geschikt voor acht is dat van Raewyn Connell. Connell is een invloedrijke sociologe die al sinds de jaren '80 van de vorige eeuw over gender publiceert. Ze heeft in belangrijke mate bijgedragen aan de standaardinterpretatie van het begrip gender en de onderscheiding ervan ten opzichte van sekse. Connell publiceerde de afgelopen jaren nog over het onderwerp (zo is het boek dat ik voornamelijk zal gebruiken, *Gender*, uitgebracht in 2009), waardoor recente ontwikkelingen rondom gender in haar teksten zijn meegenomen. Belangrijk is dat Connell, hoewel ze dus veel over het sekse-gender onderscheid heeft geschreven, niet degene is die het onderscheid heeft geïntroduceerd.

In dit hoofdstuk bespreekt de eerste paragraaf (2.1.) de algemene uitgangspunten van het sekse-gender onderscheid. Paragraaf 2.2. behandelt de geschiedenis van gendertheorie tot aan het moment dat het sekse-gender onderscheid wordt geïntroduceerd, met daarin aandacht voor het één-sekse model en het biologisch determinisme. De derde paragraaf (2.3.) bespreekt de historisch theoretische ontwikkeling van het sekse-gender onderscheid. Hierin is er specifiek aandacht voor vijf theoretische interpretaties van het onderscheid: twee biologische theorieën (de evolutionaire psychologie en de brain organization theory) en drie sociale theorieën (de dualistische, de sociaal constructivistische en de postdualistische).

2.1. Algemene uitgangspunten

Ieder mens dat bestaat is belichaamd, oftewel heeft een lichaam. In het sekse-gender onderscheid wordt met de term sekse verwezen naar de biologische aspecten van dit lichaam die tezamen bepalen of iemand een man of een vrouw is,³ zoals hormonen, chromosomen en geslachtsorganen. Sekse deelt mensen op basis van deze aspecten op in twee biologische geslachten: man en vrouw. Bij interseksuele kinderen, die worden geboren met ambigue geslachtskenmerken, is het meestal aan de dienstdoende arts om te bepalen bij welk van de twee seksen het kind wordt ingedeeld. Hoeveel kinderen precies worden geboren met ambigue geslachtskenmerken is onderwerp van discussie. De biologe Anne Fausto-Sterling schat in dat het voorkomt bij 1.7% van alle geboortes, maar stelt tegelijkertijd dat dit percentage moet worden gezien als een ruwe schatting in plaats van een precieze

---

³ Raewyn Connell, *Gender* (Cambridge: Polity Press, 2009), 57.

telling.⁴ In enkele gevallen worden interseksuele kinderen geopereerd om bepaalde lichamelijke aspecten beter bij de gekozen sekse aan te laten sluiten.⁵ Voor het sekse-gender onderscheid zit de toegevoegde waarde van sekse in de verklaringskracht die het heeft betreffende onze reproductie. Zoals bekend planten mensen zich seksueel voort, en hoewel seksuele voortplanting bij sommige dieren (bijvoorbeeld bij regenwormen⁶) niet het bestaan van twee gespecialiseerde lichamen vereist is dit bij mensen, en bij zoogdieren in algemeen, wel het geval. Mensen produceren namelijk óf sperma óf eicellen, en niet allebei. Het sekse-aspect van het sekse-gender onderscheid doet recht aan deze seksueel dimorfe eigenschap van het menselijke lichaam: mannen produceren sperma, vrouwen eicellen.

Gender, aan de andere kant, is het begrip dat bij het sekse-gender onderscheid verwijst naar de sociale eigenschappen van het man- en vrouw-zijn. Met gender wordt dus niet verwezen naar lichamelijke aspecten maar naar mannelijke en vrouwelijke karaktereigenschappen, naar de persoonlijkheden van mensen en naar de rollen die ze innemen in de samenleving,⁷ kortom: gedrag. Waar met sekse kan worden verwezen naar de lichamelijke (on)mogelijkheid om een kind te baren, omvat het begrip gender de rol die een ouder inneemt bij het opvoeden van zijn of haar kind. Sociale afspraken, gewoontes en normen en waarden kunnen in de loop van tijd veranderen, en dus zijn de zaken die tot gender gerekend worden meer dan bij sekse veranderlijk. Waar het in de jaren '50 bijvoorbeeld zeer ongebruikelijk was dat een getrouwde vrouw fulltime werkte is dat vandaag de dag nauwelijks nog een bijzonder fenomeen. Volgens het sekse-gender onderscheid moet deze ontwikkeling niet worden verklaard vanuit bepaalde eigenschappen van het vrouwelijk lichaam die zouden zijn veranderd (sekse), maar vanuit een verandering in opvatting over de rollen die vrouwen vervullen in de samenleving (gender).

2.2. De geschiedenis van gendertheorieën tot aan het sekse-gender onderscheid

Het sekse-gender onderscheid was niet de start van gendertheorie, want al voordat het onderscheid werd geïntroduceerd werden de categorieën 'man' en 'vrouw' bestudeerd en bediscussieerd. Het debat kenmerkte zich vanaf de klassieke oudheid tot aan de 19e eeuw door de dominantie van het zogenaamde 'één-sekse model'. Mensen werden in dit klassieke wetenschappelijke model niet ingedeeld in twee verschillende geslachtscategorieën, maar werden allemaal beschouwd als

---

⁴ Anne Fausto-Sterling, *Sexing the Body: Gender Politics and the Construction of Sexuality* (New York: Basic Books, 2000), 51, <https://libcom.org/files/Fausto-Sterling%20-%20Sexing%20the%20Body.pdf>.

⁵ Melanie Blackless et al., "How Sexually Dimorphic Are We? Review and Synthesis," *American Journal of Human Biology* 12, nr. 2 (februari 2000): 151, <http://transgenderinfo.be/wp-content/uploads/2013/01/Blackless-How-Dimorphic-2000.pdf>.

⁶ Darío J. Díaz Cosín, Marta Novo en Rosa Fernández, "Reproduction of Earthworms: Sexual Selection and Parthenogenesis," in *Biology of Earthworms*, red. A. Karaca (Heidelberg: Springer-Verlag, 2011), 69, [https://www.ucm.es/data/cont/media/www/pag-26131/Reproduction%20of%20earthworms%20\(2011\).%20Cap.%20Libro.pdf](https://www.ucm.es/data/cont/media/www/pag-26131/Reproduction%20of%20earthworms%20(2011).%20Cap.%20Libro.pdf).

⁷ Connell, *Gender*, 57.

behorend tot één geslacht. Hierbij stond de opvatting van de tweede-eeuwse wetenschapper Claudius Galenus centraal dat vrouwen dezelfde geslachtsdelen hebben als mannen, maar dat deze bij hen naar binnen in het lichaam zijn gekeerd.⁸ Deze theorie vond zijn basis in de anatomische ideeën van Galenus, die arts was.⁹ Het was dus de tweede-eeuwse kennis van biologie die de basis vormde van het één-sekse model, dat de wetenschap zou domineren tot aan de 18e eeuw.¹⁰ Ook Aristoteles hanteerde, hoewel hij wél uitging van het bestaan van twee geslachten, een versie van dit model. Voor Aristoteles zit het essentiële verschil tussen de man en de vrouw namelijk in hun rol in de voortplanting: de vrouw voorziet in het materiaal, de man is degene die dit materiaal vormt.¹¹ Het belichamen van de materiële oorzaak is daarmee wat maakt dat iemand een vrouw is, en het belichamen van de bewegende (vormende) oorzaak is datgene wat iemand een man maakt. Hoewel mannen en vrouwen in het dagelijks leven uiteraard worden herkend aan de hand van hun fysieke verschillen zijn die fysieke verschillen volgens Aristoteles slechts contingent kwaliteiten en daarom filosofisch niet interessant.¹² Aristoteles heeft de fysieke verschillen tussen mannen en vrouwen voor zijn hiërarchische model, waarin hij stelt dat de vrouw een minder wezen is dan de man, dan ook niet nodig. Zijn standpunt volgt namelijk uit de voor hem a priori waarheid dat de materiële oorzaak altijd ondergeschikt is aan de bewegende oorzaak.¹³ Aristoteles' theorie laat zien dat het één-sekse model ook kan worden toegepast binnen de opvatting van seksen-ongelijkwaardigheid. Ook Galenus zelf beschouwt vrouwen als inferieur, al is deze claim bij hem wél gebaseerd op de fysieke verschillen tussen de man en de vrouw. Galenus komt tot zijn conclusie na het vergelijken van de vrouwelijke geslachtsdelen met de ogen van de mol, wiens ogen dezelfde structuur hebben als de ogen van andere dieren maar bij hem naar binnen zijn gekeerd. Mollen zijn hierdoor imperfect, want het naar binnen gekeerd zijn van hun ogen is beperkend voor het zicht dat ze hebben. Zoals gezegd zijn bij vrouwen hun geslachtsdelen, aldus Galenus' theorie, naar binnen gekeerd. Hierdoor zijn de vrouwelijke geslachtsdelen, op dezelfde manier als de ogen van de mol, imperfecter dan wanneer ze naar buiten waren gekeerd. De vrouw is op basis van deze redentatie dus minder perfect dan de man, wiens geslachtsdelen wel buiten het lichaam zijn gekeerd. In navolging van Aristoteles en Galenus stelde ook Thomas van Aquino dat de vrouw een imperfect wezen is, omdat ze slechts een afstammeling is van het perfecte wezen van de man.¹⁴ Aquino leidt hieruit af dat vrouwen minder verstand hebben en daarom van nature aan mannen ondergeschikt zijn.¹⁵ De opvatting dat de vrouw voortkomt uit de man

---

⁸ Thomas Laqueur, *Making Sex: Body and Gender from the Greeks to Freud* (Cambridge: Harvard University Press, 1992), 25-26, <http://hdl.handle.net/2027/heb.31961>.

⁹ Theodore J. Drizis, "Medical Ethics in a Writing of Galen," *Acta Medico-Historica Adriatica* 6, nr. 2 (2008): 333, <http://www.amha-journal.com/index.php/AMHA/article/view/288>.

¹⁰ Laqueur, *Making Sex*, 152.

¹¹ Aristoteles, *Generation of Animals*, vert. A. L. Peck (London: William Heinemann LTD, 1943), 185.

¹² Laqueur, *Making Sex*, 28-29.

¹³ Laqueur, *Making Sex*, 151.

¹⁴ Eric M. Johnston, "The Biology of Woman in Thomas Aquinas," *The Thomist: A Speculative Quarterly Review* 77, nr. 4 (oktober 2013): 584, <https://muse.jhu.edu/article/636044/pdf>.

¹⁵ Johnston, "Biology of Woman," 582-583.

zien we ook al terug in de Bijbel, waar in het scheppingsverhaal wordt geclaimd dat de vrouw werd geschapen uit een mannelijke rib.¹⁶

Onder invloed van de ontwikkeling van de moderne wetenschap neemt het één-sekse model in de 18^e¹⁷ en 19e eeuw¹⁸ steeds meer af in populariteit en wordt een seksueel dimorfe opvatting dominant. Met name vanuit de biologie, die zich met behulp van Darwins evolutietheorie snel ontwikkelde, waren het nu wetenschappers die zich over de gedragingen van mensen gingen uitspreken. Biologische factoren werden hierbij, conform de standaardinterpretatie van de evolutieleer, beschouwd als doorslaggevend voor het menselijke gedrag. De nadruk kwam in deze periode te liggen op de verschillen tussen mannen en vrouwen,¹⁹ en na verloop van tijd werden mannen en vrouwen opgevat als twee groepen mensen met eigenschappen die elkaar uitsluiten. Een bekend voorbeeld van een biologisch deterministische theorie werd in 1889 opgesteld door Patrick Geddes en John Arthur Thompson. Zij stelden dat een verschil in de stofwisseling ervoor zorgt dat mannen energiever, passiever en gretiger zijn en vrouwen passiever, stabiel en trager.²⁰ Een andere biologisch deterministische theorie, die onder andere door de beroemde hersenwetenschapper Paul Broca werd ondersteund,²¹ stelt dat vrouwen minder intelligent zijn dan mannen omdat ze kleinere hersenen hebben.²² Na de introductie van het sekse-gender onderscheid zijn dergelijke theorieën biologisch deterministisch genoemd omdat ze stellen dat enkel biologische factoren ten grondslag liggen aan verschillen in gedrag. In biologisch deterministische theorieën wordt dus weersproken dat omgevingsfactoren invloed kunnen uitoefenen op het gedrag van mensen. Biologisch deterministische ideeën werden op verschillende manieren gebruikt om een heel scala aan sociale verhoudingen te rechtvaardigen. Zo werden biologische eigenschappen vaak aangehaald om te verklaren dat mannen meer dan vrouwen aanwezig zijn in politiek, vaker hoge functies hebben en meer geld verdienen. Ook in het heden zijn dergelijke redeneringen soms nog terug te zien, bijvoorbeeld in een speech van de toenmalig president van de Universiteit van Harvard²³, in betogen waarom vrouwen

---

¹⁶ Apologetische Vereniging 'Petrus Canisius', *De Heilige Schrift: Vertaling uit de Grondtekst met Aantekeningen* (Utrecht: Uitgeverij Het Spectrum, 1967), 9.

¹⁷ Rachel Alsop, Anette Fitzsimons en Kathleen Lennon, *Theorizing Gender* (Cambridge: Polity Press, 2002), 18.

¹⁸ Alsop, Fitzsimons en Lennon, *Theorizing Gender*, 19.

¹⁹ Mari Mikkola, "Feminist Perspectives on Sex and Gender," In *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Stanford University 1997-, artikel gepubliceerd op 12 mei 2008; laatst aangepast op 27 oktober 2017, <https://plato.stanford.edu/entries/feminism-gender/>.

²⁰ Patrick Geddes en John Arthur Thompson, *The Evolution of Sex* (Londen: Walter Scott, 1889), 26-27, <https://archive.org/details/evolutionsex01geddgoog/page/n5>.

²¹ J. Phillipe Rushton en C. Davison Ankney, "The Evolution of Brain Size and Intelligence," *Evolutionary Cognitive Neuroscience*, red. Steven M. Platek, Julian Paul Keenan, en Todd K. Shackelford (Londen: The MIT Press, 2007), 121, <https://books.google.nl/books?id=Ly0TDgAAQBAJ&lpg=PP1&hl=nl&pg=PP1#v=onepage&q&f=false>.

²² Anne Fausto-Sterling, *Myths of Gender: Biological Theories about Women and Men* (New York: Basic Books, 1992), 37.

²³ Phyllis Goldfarb, "Summers of Our Discontent," *Cardozo Women's Law Journal* 11 (april 2005), <https://core.ac.uk/download/pdf/71464935.pdf>.

niet geschikt zijn als bankdirecteur²⁴ en in een artikel in het bekende magazine *Time* dat beweerde dat een verschil in hersenstructuur ertoe leidt dat mannen beter zijn in kaartlezen en vrouwen “vrouwelijke intuïtie” hebben.²⁵

Hedendaagse wetenschappers hebben het biologisch determinisme, gezien de grote problemen met het verklaringsmodel, grotendeels verlaten. Deze problemen betreffen uitkomsten van onderzoeken die niet overeen blijken te komen met de theorie (de relatie tussen hersengrootte en intelligentie blijkt bijvoorbeeld zeer beperkt te zijn²⁶), maar zijn ook conceptueel van aard. Het is namelijk simpelweg te reductionistisch om mensen op te vatten als wezens die volledig worden bepaald door bepaalde biologische factoren. Biologisch deterministische theorieën hanteren een zeer statische en dualistische interpretatie van biologie, waarin lichaamseigenschappen en sociale omgeving worden opgevat als twee dimensies waartussen geen communicatie plaatsvindt. De invloed van de omgeving op het menselijk gedrag kan daardoor niet vanuit het biologisch determinisme worden verklaard. Ook kunnen biologisch deterministische theorieën niet verklaren dat mensen uit dezelfde geslachts categorie, die volgens de theorieën heel erg op elkaar zouden moeten lijken, onderling soms grote verschillen tonen.

2.3. De historische ontwikkeling van het sekse-gender onderscheid

De eerste jaren van het sekse-gender onderscheid kenmerkten zich door een polemische verwerping van biologisch deterministische theorieën. Na de jarenlange dominantie van het biologisch determinisme was er behoefte aan een model dat een sociale vrijheid kon garanderen. Waar de grootschalige acceptatie van biologisch deterministische theorieën sociaal beperkende consequenties had, kon de acceptatie van het sekse-gender onderscheid wél leiden tot sociale vrijheid. Het sekse-gender onderscheid kon dit, en kan dit nog steeds, omdat het de sociale (gender) kenmerken los van de fysieke (sekse) kenmerken conceptualiseert. Door de nadruk te leggen op de sociale dimensie, die nu als los van de fysieke dimensie werd geanalyseerd, kon een theorie worden opgesteld die focuste op de onafhankelijkheid van sociale kenmerken ten opzichte van fysieke. In 1949 zien we voor het eerst een beroemde uitspraak die kan worden uitgelegd aan de hand van het sekse-gender onderscheid. In dat jaar kwam Simone de Beauvoir namelijk met haar uitspraak dat niemand als vrouw wordt geboren maar in plaats daarvan vrouw wordt.²⁷ In deze uitspraak kan een sekse-gender onderscheid worden herkend omdat de Beauvoir stelt dat het zijn van een vrouw niet bij de geboorte vastligt maar dat iemand gedurende haar leven

---

²⁴ Steven Rose, Richard Lewontin en Leon Kamin, *Not in our Genes: Biology, Ideology and Human Nature* (New York: Pantheon, 1984), 133-134.

²⁵ Christine Gorman en J. Madeleine Nash, “Sizing up the Sexes,” *Time*, januari 1992, 42-51, <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=bth&AN=9201200687&site=ehost-live>.

²⁶ Vincent Egan, John C. Wickett en Philip A. Vernon, “Brain Size and Intelligence: Erratum, Addendum, and Correction,” *Personality and Individual Differences* 19, nr. 1 (juli 1995): 113, <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/0191886995000436>.

²⁷ Simone de Beauvoir, *The Second Sex*, vert. Constance Borde en Sheila Malovany-Chevallier (New York: Vintage Books, 1949), 329.

(door sociale invloed) het identiteitsaspect van vrouw verkrijgt.²⁸ Toch wordt de stelling dat Simone de Beauvoir het sekse-gender onderscheid heeft bedacht bekritiseerd omdat het niet overeenkomt met de nadruk die ze legt op vrijheid en met haar opvatting van het menselijk lichaam.²⁹ Er is grotendeels consensus dat het sekse-gender onderscheid is geïntroduceerd door de psycholoog Robert Stoller.³⁰ In zijn in 1968 uitgekomen boek *Sex and Gender* stelt Stoller dat mensen, op een paar uitzonderingen na, voorkomen in twee seksen: man en vrouw. Op basis van biologische aspecten, zoals chromosomen, geslachtsdelen en hormonen, kunnen we volgens Stoller mensen indelen in één van die twee. Gender daarentegen, zo stelde Stoller, is een psychologische en culturele term. Bij gender moeten we volgens Stoller niet spreken in termen van man en vrouw, maar in termen van mannelijkheid en vrouwelijkheid. Het sekse-gender onderscheid werd, na een aantal jaren zonder veel aandacht, pas populair nadat Ann Oakley het toepaste op een analyse van verschillen tussen mannen en vrouwen.³¹ Ook Oakley stelde: "Sekse is een biologische term; gender een psychologische en culturele."³² Later werd het sekse-gender onderscheid, onder andere onder invloed van de geslachtsroltheorie,³³ verder ontwikkeld. Dit resulteerde in uiteenlopende wetenschappelijke theorieën die het sekse-gender onderscheid allemaal op een bepaalde manier interpreteren. In deze paragraaf behandel ik vijf van zulke interpretaties. Ik begin met twee biologische interpretaties van het sekse-gender onderscheid: de theorie van de evolutionaire psychologie en de brain organization theory (BOT). Vervolgens behandel ik drie sociale interpretaties van het onderscheid: de dualistische, de sociaal constructivistische en de postdualistische theorie.

Zowel de evolutionaire psychologie als BOT bouwen voort op het biologisch deterministische idee dat de genderidentiteit van mensen causaal wordt bepaald door biologische factoren. De evolutionaire psychologie en BOT kunnen daarmee worden gezien als hedendaagse varianten van biologisch deterministische theorie. In strikte zin zijn beide theorieën echter niet deterministisch omdat ze slechts een conceptueel raamwerk bieden dat gemiddeld gedrag onder grotere groepen mensen kan verklaren. Op individueel niveau is er bij beide biologische interpretaties, bijvoorbeeld door blootstelling aan verschillende omgevingen, dus altijd variatie mogelijk.³⁴ De evolutionaire psychologie neemt aan dat alle (verschillen tussen) gedragingen die bij

---

²⁸ Judith Butler, "Sex and Gender in Simone de Beauvoir's *Second Sex*," *Yale French Studies* 72, (1986): 35, <http://www.jstor.org/stable/2930225>.

²⁹ Céline Leboeuf, "'One is not Born, but Rather Becomes, a Woman': The Sex-Gender Distinction and Simone de Beauvoir's Account of Woman: The *Second Sex*," in *Feminist Moments: Reading Feminist Texts*, red. Katherine Smiths en Susan Bruce (New York: Bloomsbury Academic, 2016), 139, <http://dx.doi.org/10.5040/9781474237970.ch-018>.

³⁰ Anne Edwards, "The Sex/gender Distinction: Has it Outlived its Usefulness?," *Australian Feminist Studies* 4, nr. 10 (zomer 1989): 1, <https://doi.org/10.1080/08164649.1989.9961648>.

³¹ Edwards, "The Sex/gender Distinction," 2.

³² Ann Oakley, *Sex, Gender and Society* (London: Temple Smith, 1972), 158.

³³ Val Plumwood, "Do We Need a Sex/gender Distinction?," *Radical Philosophy* 51, nr. 1 (voorjaar 1989): 3, https://www.radicalphilosophy.com/wp-content/files/mf/rp51_article1_downeedasexgenderdistinction_plumwood.pdf.

³⁴ Christopher Badcock, *Evolutionary Psychology: A Critical Introduction* (Cambridge: Polity Press, 2000), 10.

mannen en vrouwen worden waargenomen zijn te verklaren vanuit het principe van seksuele selectie, conform de evolutietheorie van Charles Darwin.³⁵ De evolutionaire psychologie stelt, met andere woorden, dat het gedrag dat mensen (en andere dieren) vertonen uiteindelijk altijd is gericht op het zo groot mogelijk maken van de kans dat de soort blijft voortbestaan en zich uitbreidt. Individuen met bepaalde gedragseigenschappen zullen volgens evolutionair psychologische theorieën beter zijn in het voortplanten van zichzelf dan individuen met andere gedragseigenschappen. Vanuit dit principe, dat bekend is geworden onder de leus *Survival of the fittest*, ontstaan er volgens de evolutionaire psychologie bepaalde voortplantingsstrategieën, die de kans op het produceren van (veel) nageslacht vergroten. Evolutionair psycholoog Robert Trivers stelt bijvoorbeeld dat in de loop van de tijd steeds meer mannen de drang hebben gekregen om hun zaad te verspreiden onder zoveel mogelijk vrouwen. Dit gedrag is evolutionair gezien gunstig, want meer zaad verspreiden geeft een grotere kans op (veel) nageslacht. Deze grotere kans op nageslacht zorgt ervoor dat de eigenschap "zaad willen verspreiden over zoveel mogelijk vrouwen" bij mannen op den duur veel vaker voorkomt dan de eigenschap "geen (of weinig) vrouwen willen bevruchten." Volgens Trivers zijn vrouwen, die volgens de evolutionaire psychologie veel meer dan mannen in hun nageslacht moeten investeren (denk aan een negen maanden durende zwangerschap en het opvoeden van het kind), en bovendien slechts een beperkte periode van hun leven vruchtbaar zijn, op seksueel gebied selectiever om de kans op bevruchting door een partner met "goede overlevingsgenen" (denk aan een goede weerstand, intelligentie en bijvoorbeeld hard kunnen rennen) te vergroten.³⁶ Volgens de denkwijze van de evolutionaire psychologie ontstaat hierdoor de situatie waarin vrouwen kritisch zijn in het kiezen van de man(nen) met wie ze zich willen voortplanten, terwijl mannen simpelweg zoveel mogelijk vrouwen proberen te bevruchten.³⁷ Dit *conflict of interest* is volgens de evolutionaire psychologie de basis voor al het verschil in gemiddeld gedrag tussen de leden van de twee geslachten.³⁸

De andere biologische interpretatie, BOT, conceptualiseert, zoals de naam al doet vermoeden, de werkwijze van de menselijke hersenen. BOT stelt dat de hersenen van mannen en vrouwen fundamenteel anders zijn gestructureerd, en dat ze daardoor, afhankelijk van hun structuur, typisch mannelijk of typisch vrouwelijk gedrag veroorzaken.³⁹ Het bij een persoon ontstaan van een mannelijke of vrouwelijke hersenstructuur is afhankelijk van de hoeveelheid androgene hormonen (bij BOT wordt meestal gesproken over testosteron) waaraan de persoon als foetus is blootgesteld. Blootstelling aan relatief veel androgene hormonen veroorzaakt volgens de theorie mannelijke hersenstructuren, blootstelling aan relatief weinig androgene

---

³⁵ Veronica Vasterling, "Evolutionaire Psychologie: Het Reductionisme van een Genenverhaal," *Tijdschrift voor Genderstudies* 10, nr. 4 (november 2007): 4.

³⁶ Robert Trivers, "Parental Investment and Sexual Selection," in *Sexual Selection and the Descent of Man* (Chicago: Aldine, 1972), 54, http://roberttrivers.com/Robert_Trivers/Publications_files/Trivers%201972.pdf.

³⁷ Trivers, "Parental Investment," 92.

³⁸ Vasterling, "Evolutionaire Psychologie," 5.

³⁹ Claus Halberg, "Grappling with Neurosexism," *Tidsskrift for Kjønnforskning* 38, nr. 3-4 (2014): 326.

hormonen veroorzaakt vrouwelijke.⁴⁰ Het aanmaken van veel androgene hormonen komt voor rekening van de teelballen, die voor hun bestaan afhankelijk zijn van de aanwezigheid van XY geslachtschromosomen. Als de foetus dus geen XY maar XX geslachtschromosomen bezit ontwikkelt het geen teelballen. Hierdoor produceert de foetus volgens BOT dus minder androgene hormonen en ontwikkelen de hersenen zich richting de vrouwelijke structuur. Hoewel zowel BOT als de evolutionair psychologische theorieën duidelijk inhaken op een ander aspect van genderonderzoek spreken ze elkaar niet tegen. Er zou zelfs gesteld kunnen worden dat evolutionair psychologische theorieën afhankelijk zijn van BOT. Evolutionair psychologische theorieën hebben immers een verklaring nodig om het ontstaan van mannen- en vrouwengedrag, dat het vanuit het principe van *survival of the fittest* voorschrijft, in het menselijk lichaam te realiseren. BOT doet dit door de hersenen aan te wijzen als het lichaamsdeel dat verantwoordelijk is voor (verschillen in) gedrag.

Hoewel de evolutionaire psychologie en BOT in zowel het publieke debat als in de wetenschap populair zijn, zijn er bij deze interpretaties van het sekse-gender onderscheid verschillende kritische kanttekeningen te plaatsen. Aangaande evolutionaire psychologie is het belangrijkste kritiekpunt dat de theorie te reductionistisch is. Zo wordt het evolutionaire proces door evolutionair psychologische theorieën zodanig versimpeld dat variaties tussen individuen, zeker wanneer ze leven in een gelijke omgeving, alsnog moeilijk kunnen worden verklaard.⁴¹ Een andere manier waarop de evolutionaire psychologie het evolutieproces volgens critici te simpel opvat is door enkel en alleen de genen verantwoordelijk te maken voor het doorgeven van eigenschappen. Hierbij negeert de evolutionaire psychologie dat er nog veel meer factoren, bijvoorbeeld elementen uit iemands opvoeding,⁴² komen kijken bij de ontwikkeling van iemands gedrag. BOT komt volgens critici in de problemen als de plasticiteit van onze hersenen in beschouwing wordt genomen. Plasticiteit refereert aan het feit dat hersenen de eigenschap hebben om gedurende het leven nieuwe structuren en verbindingen aan te leggen.⁴³ BOT veronderstelt dat hersenen zich slechts gedurende de prenatale fase en enkel onder invloed van hormonen (en uiteindelijk dus chromosomen) ontwikkelen. Dit is niet verenigbaar met de plasticiteit van onze hersenen, die verwijst naar het feit dat de hersenen ook buiten de prenatale fase, onder invloed van omgevingsfactoren, veranderen. Een ander probleem met BOT is dat wetenschappers die BOT aanhangen zich baseren op een hele reeks aan hormoononderzoeken die gedurende een periode van tientallen jaren (vanaf de jaren '50 tot in de 21^e eeuw) werden verricht. Deze onderzoeken hanteren, zonder dat dit door deze wetenschappers is opgemerkt, verschillende definities van begrippen als

---

⁴⁰ Rebecca Jordan-Young, "Homunculus in the Hormones?," in *Gender in Science and Technology: Interdisciplinary Approaches*, red. Waltraud Ernst en Ilona Horwath (Bielefeld: Transcript Verlag, 2014), 111.

⁴¹ Vasterling, "Evolutionaire Psychologie," 7.

⁴² John Dupré, *Human Nature and the Limits of Science* (Oxford: Oxford University Press, 2003), 30,

https://www.researchgate.net/publication/227467898_Human_Nature_and_the_Limits_of_Science.

⁴³ Cordelia Fine et al., "Plasticity, Plasticity, Plasticity... and the Rigid Problem of Sex," *Trends in Cognitive Sciences* 17, nr. 11 (november 2013): 550.

‘mannelijkheid’, ‘vrouwelijkheid’ en ‘heteroseksualiteit’.⁴⁴ De uitkomsten van deze onderzoeken zijn daarom niet coherent, terwijl deze coherentie wel door BOT wordt verondersteld. Een derde probleem met BOT is dat onderzoeken die een statistische correlatie vinden tussen androgene hormonen en als mannelijk gedefinieerd gedrag a priori accepteren dat er sprake is van een causaal verband tussen de hormonen en het gedrag.⁴⁵ Een statistische correlatie is echter niet hetzelfde als een causaal verband, en dus mag deze conclusie niet zonder verder onderzoek worden getrokken. Een ander probleem, dat zowel voor de evolutionaire psychologie en BOT als voor biologisch deterministische theorieën geldt, is het veronderstellen van de categorieën ‘man’ en ‘vrouw’, zonder deze veronderstelling te onderbouwen. Een voorbeeld van een theorie waar dit probleem bestaat is de eerder besproken biologisch deterministische theorie van Geddes en Thompson. In hun theorie, waarin ze de vermeend verschillende karaktereigenschappen van mannen en vrouwen proberen te verklaren aan de hand van veronderstelde verschillen in de menselijke stofwisseling,⁴⁶ hanteren Geddes en Thompson twee groepen (oftewel categorieën) mensen. Deze twee groepen vormen de basis voor het vergelijken van zowel karaktereigenschappen als stofwisselingsprocessen. Geddes en Thompson verantwoorden echter niet waarom ze mensen überhaupt in twee groepen verdelen, en waarom ze dat doen op basis van hun geslacht. Daarnaast verantwoorden ze niet op basis van welk criterium of welke criteria mensen worden aangewezen als man of als vrouw. Dezelfde problematische dynamiek zien we terug in de evolutionair psychologische theorieën. Door te stellen dat mannen en vrouwen ander gedrag vertonen veronderstellen evolutionaire psychologen namelijk, zonder verdere toelichting, dat mensen zijn te verdelen in twee welonderscheiden categorieën. Ook BOT is schuldig aan deze handelswijze. Zoals ook Rebecca Jordan-Young stelt⁴⁷ gaat deze theorie er namelijk ook vanuit dat ‘man’ en ‘vrouw’ twee welonderscheiden categorieën zijn, en dat duidelijk is op basis van welke eigenschappen mannen en vrouwen verschillen. Jordan-Young stelt verder dat BOT de categorieën impliciet opvat als een “*package deal*,” waarbij al iemands persoons- en gedragseigenschappen altijd precies passen bij zijn of haar categorie. De problematische aard van het, zonder verantwoording, veronderstellen van het bestaan van twee geslachtscategorieën zit in het feit dat we, zoals we bijvoorbeeld zagen bij het één-sekse model, mensen ook op andere manieren zijn te categoriseren. Genetisch bepaalde binaire eigenschappen zoals een al dan niet aangehechte oorlel of de vaardigheid om een kuiltje te maken met je tong zouden namelijk, net als vele andere criteria, ook de basis kunnen vormen van een (twee)deling. Mensen zonder verdere toelichting onderscheiden als man of vrouw is even arbitrair als mensen zonder toelichting onderscheiden op basis van het feit of ze een kuiltje kunnen maken met hun tong.

De eerste sociale interpretatie van het sekse-gender onderscheid, de dualistische theorie, kenmerkt zich door de sterke mate waarmee het zich afzet van het biologisch determinisme. Waar biologisch deterministische theorieën lichamelijke

---

⁴⁴ Jordan-Young, “Homunculus in Hormones?,” 117.

⁴⁵ Celia Roberts, “Biological Behavior? Hormones, Psychology and Sex,” *NWSA Journal* 12, nr. 3 (herfst 2000): 3, <http://muse.jhu.edu/article/25242>.

⁴⁶ Geddes en Thompson, *Evolution of Sex*, 26.

⁴⁷ Jordan-Young, “Homunculus in Hormones?,” 119.

eigenschappen beschouwen als bepalend voor sociale eigenschappen, legt de dualistische theorie juist de nadruk op de zelfstandigheid van gender. Biologische eigenschappen (seks) worden door de dualistische theorie, net als bij het biologisch determinisme, begrepen als statisch en universele gegevenheid. Biologische eigenschappen zijn met andere woorden onveranderlijk en gelden voor alle leden van de seks. De mogelijkheid van verandering en diversiteit wordt door de theorie volledig toegeschreven aan het sociale domein (gender). De centrale aanname van deze interpretatie is dat het biologische en het sociale domein twee aspecten zijn die bestaan zonder onderlinge interactie. De corresponderende termen seks en gender worden daarbij louter als contrasterende termen worden gebruikt.⁴⁸ De dualistische theorie beschouwd seks dus als feitelijke gegevenheid, maar claimt ook dat het geen invloed kan uitoefenen op gender. Robert Stoller stelde bij de introductie van het seks-gender onderscheid bijvoorbeeld al dat gender min of meer onafhankelijk is van seks.⁴⁹ Ook uit het werk van de radicale feministe Shulamith Firestone blijkt deze dualistische interpretatie. Firestone stelt namelijk dat het ontwikkelen van een "mannelijke" of "vrouwelijke" persoonlijkheid niet het gevolg is van de fysieke verschillen tussen de leden van beide seksen maar een reactie is op de verschillende mate van macht die mannen en vrouwen ervaren.⁵⁰ Firestone doet hiermee een uitspraak op basis van het seks-gender onderscheid omdat ze persoonlijkheid (gender) los van fysieke eigenschappen (seks) analyseert. Omdat deze interpretatie van het seks-gender onderscheid veronderstelt dat sociale eigenschappen volledig los staan van lichamelijke eigenschappen stelt de theorie individuen en samenlevingen in de gelegenheid om hun eigen gedragingen en rollen in de samenleving (steeds weer) opnieuw vorm te geven.⁵¹ Waar seks voor Firestone niet uitkomt onder de beperkingen die het lichaam aan mensen oplegt (een voorbeeld hiervan is dat mannen door bepaalde lichamelijke beperkingen onmogelijk een kind kunnen baren) kan gender vrij, dus zonder enige biologische beperkingen, worden vormgegeven (mannen kunnen er bijvoorbeeld voor kiezen om, ondanks hoe hun lichaam er precies uitziet, vrouwelijke kleding te dragen). Ook bredere maatschappelijke dynamieken zijn volgens de dualistische interpretatie van het seks-gender onderscheid niet afhankelijk van biologische factoren maar van de eigen vrije keuze van mensen. Volgens deze de theorie kan de ondergeschiktheid van vrouwen aan mannen dus niet worden gerechtvaardigd op basis van verschillen in biologische eigenschappen.⁵² De dualistische theorie garandeert hiermee een aanzienlijke vrijheid, iets dat een groot voordeel is ten opzichte van biologisch deterministische theorieën, die lichamelijke aspecten beschouwen als bepalend voor onze sociale mogelijkheden en ervaringen. Toen de dualistische theorie in de jaren '70 aan populariteit won zorgde het dan ook voor een optimistisch beeld van de toekomstige samenleving. Op

---

⁴⁸ Linda Nicholson, "Interpreting Gender," *Signs* 20, nr. 1 (herfst 1994): 79, <https://www.jstor.org/stable/3174928>.

⁴⁹ Plumwood, "A Sex/gender Distinction," 2.

⁵⁰ Robert Benewick en Philip Green, red., *The Routledge Dictionary of Twentieth-Century Political Thinkers* (Londen: Routledge, 1998): 66-67.

⁵¹ Eleanor Maccoby en Carol Jacklin, *The Psychology of Sex Differences* (Stanford: Stanford University Press, 1975).

⁵² Connell, *Gender*, 57.

basis van de nieuwe theorie konden beperkende en onderdrukkende dynamieken aan de kaak worden gesteld en nieuwe, vrije, keuzes mogelijk worden gemaakt.⁵³

Toch wordt de grote tegenstelling tussen sekse en gender later een belangrijk kritiekpunt ten aanzien van de dualistische theorie. Het sociaal constructivisme, de tweede interpretatie van het sekse-gender onderscheid, veronderstelt een hechtere verhouding tussen sekse en gender. De theorie, ook wel *biological foundationalism* genoemd, positioneert sekse namelijk als de basis van gender. Sekse verwijst hierbij nog steeds naar de biologisch bepaalde en onveranderlijke eigenschappen van het menselijk lichaam. Het sociaal constructivisme definieert gender, dat onder leiding van individuele en sociale keuzes wél veranderlijk is, als een verdieping die bovenop de corresponderende seksecomponent rust. Het sociaal constructivisme legt gender, met andere woorden, uit als het sociaal organiseren van de manier waarop betekenis wordt gegeven aan lichamelijk verschillende eigenschappen van de twee seksen.⁵⁴ Het sociaal constructivisme stelt daarmee dat mensen met een mannelijke sekse een mannelijk gender hebben, en dat er in verschillende contexten verschillende betekenissen aan dat mannelijke gender worden gegeven. Mensen met een vrouwelijke sekse hebben een vrouwelijk gender, waarvoor ook geldt dat de opvattingen over dat gender kunnen veranderen. De sociaal constructivistische interpretatie veronderstelt daarmee dus invloed van sekse op gender: sekse vormt het biologische fundament van gender, maar dit impliceert niet dat sekse bepalend is voor de sociale verhouding tussen mannen en vrouwen.

Hoewel de sociaal constructivistische theorie een vooruitgang is ten opzichte van de dualistische veronderstelt deze interpretatie een problematisch eenzijdige verhouding van sekse en gender. Sekse wordt in de theorie namelijk altijd als fundament gezien van gender, terwijl ontwikkelingen in de biologische wetenschappen steeds meer aantonen dat er een belangrijke mate van dynamische interactie plaatsvindt tussen biologische en sociale factoren. Verschillende onderzoeken laten namelijk zien dat niet alleen biologische factoren de sociale factoren beïnvloeden, maar dat sociale factoren, zoals een tijdelijke scheiding tussen moeder en kind,⁵⁵ prenatale stress⁵⁶ en de condities waarin een kind opgroeit,⁵⁷ andersom ook de fysieke structuur van de hersenen beïnvloeden (denk hierbij aan de grootte, het aantal neuronen en de

---

⁵³ Connell, *Gender*, 58.

⁵⁴ Joan Wallach Scott, *Gender and the Politics of History* (New York: Columbia University Press, 1988), 2.

⁵⁵ Charlotte A. Oomen et al., "Opposite Effects of Early Maternal Deprivation on Neurogenesis in Male versus Female Rats," *PLoS ONE* 4, nr 1 (januari 2009): 1, <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0003675>.

⁵⁶ Fabio Fumagalli et al., "Prenatal Stress Alters Glutamatergic System Responsiveness in Adult Rat Prefrontal Cortex," *Journal of Neurochemistry* 2009, nr. 109 (mei 2009): 1733, <https://doi.org/10.1111/j.1471-4159.2009.06088.x>.

⁵⁷ Janice, M. Juraska, "Sex Differences in "Cognitive" Regions of the Rat Brain," *Psychoneuroendocrinology* 16, nr. 1-3 (1991): 106, [https://doi.org/10.1016/0306-4530\(91\)90073-3](https://doi.org/10.1016/0306-4530(91)90073-3).

neuronenconcentratie).⁵⁸ In plaats van twee welonderscheiden gebieden in de werkelijkheid (lichaam/sekse en gedrag/gender) lijkt er dus eerder sprake te zijn van een wederzijdse en dynamische beïnvloeding van lichamen en sociale leefwereld. De postdualistische interpretatie van het sekse-gender onderscheid legt, in lijn met de biologische ontwikkelingen, veel meer dan de sociaal constructivistische theorie de nadruk op de voortdurend complexe en dynamische interactie van sekse en gender. De theorie stelt dat ieder menselijk individu, zowel qua lichaam als gedrag, uniek is ten opzichte van alle andere individuen, en verwijst met de term sekse enkel naar lichamelijke eigenschappen die globaal van toepassing zijn op mannen of vrouwen. Sekse verwijst bijvoorbeeld naar de lichamelijke mogelijkheid om een kind te baren, en erkent daarbij dat dat een eigenschap is die alleen globaal aan vrouwen kan worden toegewezen. Er zijn immers ook een heel aantal vrouwelijke individuen die niet de mogelijkheid hebben om een kind te baren. Waar de termen sekse en gender bij de dualistische en de sociaal constructivistische theorie typisch los van elkaar worden geschreven pleiten aanhangers van de postdualistische interpretatie steeds meer voor het begrip ‘sekse/gender’, om daarmee de complexe relatie tussen sekse en gender beter te benadrukken.

---

⁵⁸ Daphna Joel, "Genetic-gonadal-genitals-sex (3G Sex) and the Misconception of Brain and Gender, or, Why 3G-males and 3G-females have Intersex Brain and Intersex Gender," *Biology of Sex Differences* 3, nr. 27 (december 2012): 3.

3. Het sekse-gender onderscheid in het publieke debat

De invloed van het sekse-gender onderscheid is niet beperkt gebleven tot de academische wereld, want ook in het publieke debat, waaronder in Nederland, wordt het onderscheid regelmatig toegepast. Zo refereert de in gender gespecialiseerde journaliste Lisa Peters (door de website *We Are Sure* gebombardeerd tot ‘genderbaas’⁵⁹) aan het onderscheid door te stellen dat ‘sekse tussen je benen zit en gender tussen je oren.’⁶⁰ LHBTI-belangenvereniging COC Nederland interpreteert het sekse-gender onderscheid door te stellen dat het bij de geboorte geregistreerde geslacht (sekse) bij transgenders niet overeenkomt met hun geleefde geslacht (gender).⁶¹ Ook het door het COC ontwikkelde educatiemateriaal ‘Genderbread Person’ (ook wel bekend onder de naam ‘de Genderkoek’⁶²), dat een hulpmiddel is om mensen te leren wat gender inhoudt, past het sekse-gender onderscheid toe.⁶³

In dit hoofdstuk onderzoek ik hoe het sekse-gender onderscheid toegepast wordt in het publieke debat. In paragraaf 3.1. analyseer ik op welke manier het sekse-gender onderscheid in het publieke debat wordt geïnterpreteerd, waarbij ik de link leg met de in het tweede hoofdstuk besproken theoretische interpretaties van het onderscheid. Ook behandel ik in deze paragraaf zelfidentificatie, een begrip dat geen rol speelde bij de eerdere interpretaties van het onderscheid maar wel een zeer belangrijke plek in de publieke interpretatie heeft ingenomen. In de tweede paragraaf (3.2.) beschrijf ik de problematische veronderstellingen van de publieke interpretatie van het sekse-gender onderscheid. Hierbij komen de dualistische aard van de publieke interpretatie en de assumptie van de zelfidentificatie opnieuw naar voren.

3.1. De publieke interpretatie

Het publieke debat rondom het sekse-gender onderscheid kenmerkt zich door de dominantie van de inmiddels achterhaalde dualistische interpretatie van het onderscheid. De dualistische interpretatie is achterhaald omdat de nieuwe postdualistische interpretatie, met dank aan de genoemde ontwikkelingen in de biologische wetenschappen, beter in staat is om de intensieve en dynamische interactie tussen de biologische en sociale dimensies te verklaren. De wetenschap beschouwt de dualistische interpretatie tegenwoordig dan ook als simplistisch, maar

---

⁵⁹ Clarissa van Deventer, “Genderbaas: Lisa Peters,” *We Are Sure*, bezocht op 17 mei 2019, <https://wearesure.io/2016/11/16/genderbaas-lisa-peters/>.

⁶⁰ Lisa Peters, “Acht Pijnlijke Vragen over Gender die je Niet Durfde te Stellen,” *De Correspondent*, 19 mei 2016, <https://decorrespondent.nl/4522/acht-pijnlijke-vragen-over-gender-die-je-niet-durfde-te-stellen/1000844605530-42e09ba4>.

⁶¹ Tanja Ineke naar Woordvoerders Veiligheid en Justitie en Woordvoerders Emancipatie, *Suggesties COC bij AO Seksregistratie door de Overheid*, 4 juni 2015, <https://www.coc.nl/wp-content/uploads/2015/06/150604-Suggesties-COC-bij-AO-Seksregistratie-door-de-overheid.pdf>.

⁶² “Genderkoek,” Voorlichting, COC Regio Nijmegen, bezocht op 17 mei 2019, <https://cocregionijmegen.nl/voorlichting/genderkoek/>.

⁶³ “Genderbread Person v4.0,” *The Genderbread Person*, bezocht op 17 mei 2019, <https://www.genderbread.org/resource/genderbread-person-v4-0>.

deze opvatting is dus niet meegenomen in de publieke interpretatie van het sekse-gender onderscheid. Toch kan de publieke interpretatie niet simpelweg gelijk worden gesteld met de eerder besproken dualistische theorie. In de manier waarop het publieke debat het sekse-gender onderscheid interpreteert is namelijk ook een tegenreactie op de tweede, sociaal constructivistische, interpretatie geformuleerd. Waar de sociaal constructivistische interpretatie stelt dat gender zijn fundering vindt in sekse, legt het publiek de nadruk, in lijn met de dualistische theorie, op de onafhankelijkheid van gender ten opzichte van sekse. Het publiek is zich, gebaseerd op deze overtuiging, gaan realiseren dat genderbinariteit, die wordt verondersteld door de sociaal constructivistische interpretatie, geen noodzaak is. Volgens de publieke interpretatie refereert gender met andere woorden niet meer aan een corresponderend sekse. Dit geeft het publiek de mogelijkheid om het bestaan van meer dan twee genders te veronderstellen. Ook is het volgens deze interpretatie mogelijk om een andere genderidentiteit te hebben dan diegene die volgens de sociaal constructivistische interpretatie correspondeert met de gegeven sekse. Deze radicale interpretatie van het sekse-gender onderscheid is geïnspireerd door een simplistische lezing van Judith Butlers boek *Gender Trouble*. In dit boek, waarvan Butler later zou zeggen dat de tekst een leven ging leiden dat haar haar intenties oversteeg,⁶⁴ besteedt Butler een aantal pagina's aan de uitspraak van Simone de Beauvoir dat niemand als vrouw wordt geboren maar vrouw wordt. Butler stelt dat de theorie achter deze uitspraak radicale consequenties heeft: "For instance, if sex and gender are radically distinct, then it does not follow that to be a given sex is to become a given gender."⁶⁵ Verderop stelt Butler, nog steeds reflecterend op de theorie van de Beauvoir: "If sex does not limit gender, then perhaps there are genders (...) that are in no way restricted by the apparent duality of sex."⁶⁶ Dat het publiek de boodschap van Butler niet goed heeft begrepen blijkt uit het feit dat essentiële elementen uit Butlers filosofie, die bovenstaande citaten nuanceren, door het publiek worden genegeerd. Paragraaf 3.2. gaat dieper in op deze elementen uit Butlers *performativity theory*.

Het idee van 'zelfidentificatie', oftewel de mogelijkheid voor mensen om zélf te kunnen kiezen voor het gender dat ze aannemen, is een gevolg van de radicale publieke interpretatie van het sekse-gender onderscheid. Wanneer gender niet langer aan sekse wordt gekoppeld, kunnen gendercategorieën op een andere manier door mensen worden toegeëigend. De publieke interpretatie veronderstelt dus dat individuen zelf vrij kunnen kiezen voor het gender waarmee ze zich willen identificeren. Wanneer genderbinariteit in de publieke interpretatie komt te vervallen kan deze keuze ook voor een ander gender zijn dan man of vrouw. Ieder individu heeft dan de mogelijkheid om zich bij bestaande gendercategorieën aan te sluiten of zelf een nieuwe te verzinnen. Een voorbeeld hiervan is de mogelijkheid voor Facebookgebruikers om uit een lijst van 58 verschillende genders hun eigen gender te kiezen voor hun profiel, een optie die in 2014 door de sociaalnetwerksite werd

---

⁶⁴ Judith Butler, *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity* (New York: Routledge, 1999), vii.

⁶⁵ Butler, *Gender Trouble*, 142.

⁶⁶ Butler, *Gender Trouble*, 143.

geïntroduceerd.⁶⁷ Voorbeelden van opties uit deze lijst zijn *agender*, *gender fluid* en *trans*.⁶⁸ Ook is er de optie *neither*, wat lijkt te impliceren dat het (in ieder geval volgens Facebook) mogelijk is om te ontkomen aan het überhaupt hebben van een gender. Een jaar later, in 2015, introduceerde Facebook de mogelijkheid om zelf gendercategorieën aan de lijst toe te voegen, zodat gebruikers die zich niet konden identificeren met één van de voorgegeven opties alsnog het gender waarmee ze zich identificeren kunnen weergeven op hun profiel.⁶⁹ Een andere gedachte die bij aanhangers van deze versie van het sekse-gender model lijkt te heersen is dat het publieke gebruik van categorisaties moet worden gebaseerd op gender in plaats van op sekse. We zien dit bijvoorbeeld terug in het fenomeen van de genderneutrale wc's, waaruit blijkt dat we voor een wc moeten kiezen op basis van gender in plaats van op sekse (de naam zegt het al). Het in het Nederlandse paspoort weergegeven geslacht kan tegenwoordig eveneens anders zijn dan man of vrouw, ook wanneer iemand niet met interseksuele eigenschappen is geboren.⁷⁰ Dit veronderstelt dat het paspoortgeslacht dient te worden gebaseerd op een zelfgekozen gender, en niet op sekse.

3.2. Problemen met de publieke interpretatie

Het sekse-gender onderscheid is het conceptueel scheiden van sociale karakteristieken en lichamelijke eigenschappen, zonder daarbij het bestaan en de facticiteit van het lichaam te ontkennen. De publieke interpretatie van deze scheiding veronderstelt een Cartesiaans dualisme, een filosofische theorie die de werkelijkheid opdeelt in twee onafhankelijk van elkaar bestaande substanties.⁷¹ De ene substantie, waar onze lichamen toe behoren, is volgens het Cartesiaans dualisme materieel en (in een latere interpretatie van Immanuel Kant) onderdeel van de causale keten. De andere substantie, ons bewustzijn (René Descartes noemde dit ook wel 'de geest' of 'de ziel'⁷²), is volgens het Cartesiaans dualisme immaterieel, niet beperkt door causaliteitsmogelijkheden en daardoor de bron van onze keuzevrijheid. De immateriële substantie wordt volgens deze dualistische opvatting gezien als de plek waar al onze mentale processen, waarbij ook het aansturen van het lichaam hoort,

---

⁶⁷ Frank Verhoef, "Facebook-opgave: Bent U Man, Vrouw, of een van de 56 Andere Gender-opties?," *HP De Tijd*, 14 februari 2014, <https://www.hpdetijd.nl/2014-02-14/facebook-opgave-bent-u-man-vrouw-of-een-van-de-56-andere-gender-opties/>.

⁶⁸ Russell Goldman, "Here's a List of 58 Gender Options for Facebook Users," *ABC News*, 13 februari 2014, <https://abcnews.go.com/blogs/headlines/2014/02/heres-a-list-of-58-gender-options-for-facebook-users/>.

⁶⁹ Facebook Diversity, "Last Year we were Proud to add a Custom Gender Option to help People better express their Identities on Facebook," Facebook, 26 februari 2015, <https://www.facebook.com/facebookdiversity/posts/774221582674346>.

⁷⁰ "Nanoah is de tweede Nederlander met een X in het paspoort," *NOS*, 29 juli 2019, 21:44 GMT +1, <https://nos.nl/artikel/2295658-nanoah-is-de-tweede-nederlander-met-een-x-in-het-paspoort.html>.

⁷¹ Gary Hatfield, "René Descartes," In *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Stanford University 1997-, artikel gepubliceerd op 3 december 2008; laatst aangepast op 16 januari 2014, <https://plato.stanford.edu/entries/descartes/>.

⁷² Hatfield, "René Descartes."

plaatsvinden.⁷³ Andersom is er bij het Cartesiaans dualisme geen sprake van manipulatie van het bewustzijn door het lichaam: het is altijd het immateriële bewustzijn dat bepaalt wat we denken en hoe we ons gedragen.⁷⁴ Filosofen die gebruik maken van het Cartesiaans dualisme, zoals Immanuel Kant, Jean-Paul Sartre en uiteraard René Descartes, identificeren het ‘ik’ (of ‘het subject’) met de immateriële substantie. Bij de publieke interpretatie van het sekse-gender onderscheid, dat zoals gezegd gebruikt maakt van deze dualistische theorie, wordt de materiële substantie uitgelegd als sekse en de immateriële substantie als gender. Het gebruik van het Cartesiaans dualisme is nuttig wanneer gender zelfstandig wordt geanalyseerd van sekse, maar roept wel een vraag op: zijn lichaam (sekse) en bewustzijn (gender) wel zodanig zelfstandige en onafhankelijke dimensies dat het een theorie gebaseerd op het bestaan van twee substanties rechtvaardigt?

Vanuit fenomenologisch perspectief is het te betwisten dat sekse en gender volledig onafhankelijk van elkaar bestaan. In lijn met de Beauvoirs uitspraak dat niemand als vrouw wordt geboren maar vrouw wordt⁷⁵ en Merleau-Ponty’s opvatting van de mens als historisch idee⁷⁶ stelt Judith Butler dat gender geen stabiele identiteit is die gedragingen motiveert, maar dat gender de belichaming is van gedragspatronen die constant worden herhaald.⁷⁷ We hebben met andere woorden geen gender, maar we ‘doen’ (*performing*) gender. Volgens Butler doen we gender constant en in vrijwel al onze activiteiten, zoals het dragen van kleding, aangenomen lichaamshoudingen en in gekozen opleidingen en beroepen. Al onze gedragingen worden, hoewel mensen er hun eigen draai aan kunnen geven, volgens Butler gereguleerd door gendernormen. Gender is dus géén vrije keuze: mensen die te veel van de normen afwijken worden niet serieus genomen, geridiculiseerd of zelfs fysiek aangevallen, zoals bij anti homoseksueel geweld. Met deze theorie van *gender performativity* gaat Butler in tegen dualistische karakter van de publieke interpretatie van het sekse-gender onderscheid: gender wordt niet gevormd door sociale factoren die los van het lichaam doorwerken in iemands bewustzijn, maar krijgen pas effect in en door iemands handelingen, die (net als het bewustzijn), altijd belichaamd zijn.⁷⁸ Volgens de *performativity theory* is het veronderstellen van het bestaan van twee substanties dus een fout. Daarnaast stelt Butler dat, waar het publiek ten aanzien van genderidentificatie een vrij te maken keuze veronderstelt, gender niet moet worden beschouwd als een keuze die onafhankelijk van iemands lichaam en omgeving kan worden gemaakt.

---

⁷³ Marc Slors, Leon de Bruin en Derek Strijbos, *Philosophy of Mind, Brain and Behavior* (Amsterdam: Boom, 2015), 19.

⁷⁴ Dit impliceert niet dat er geen sprake is van prikkels die van de materiële naar de immateriële substantie gaan, want het bewustzijn heeft (lichamelijke) zintuigen nodig om de buitenwereld te kunnen ervaren.

⁷⁵ De Beauvoir, *The Second Sex*, 329.

⁷⁶ Maurice Merleau-Ponty, *Phenomenology of Perception*, vert. Colin Smith (London: Routledge, 1962) 198, <http://alfa-omnia.com/resources/Phenomenology+of+Perception.pdf>.

⁷⁷ Judith Butler, “Performative Acts and Gender Constitution: An Essay in Phenomenology and Feminist Theory,” *Theatre Journal* 40, nr. 4 (december 1988): 519, <https://www.jstor.org/stable/3207893>.

⁷⁸ Butler, “Performative Acts,” 526.

Ook vanuit wetenschappelijk perspectief is het zeer te betwijfelen of sekse en gender beschouwd kunnen worden als aspecten van het menselijk bestaan die ontologisch onafhankelijk van elkaar zijn. Het is ten eerste onjuist om te zeggen dat het (sociale) gedrag dat mensen vertonen onafhankelijk is van hun lichamelijke eigenschappen. Blinde mensen zullen zich bijvoorbeeld anders gedragen dan mensen die kunnen zien, simpelweg omdat veel activiteiten (denk aan autorijden, een film kijken of samen met je partner de sterren tellen) zicht vereisen. Hoewel de verschillen tussen de lichamen van mensen met verschillende seksen minder ver reiken dan vaak gedacht, bestaan ze weldegelijk. Personen met een mannelijke sekse hebben bijvoorbeeld geen baarmoeder, en hoeven zich dus niet te laten inenten tegen baarmoederhalskanker. Leden van de vrouwelijke sekse, die over het algemeen wel over een baarmoeder beschikken, kiezen dan ook veel vaker dan mannen voor een HPV-vaccinatie (met als doel het voorkomen van deze ziekte). Verschil in gedrag wordt dus in dit geval beïnvloed door een lichamenlijk verschil. Een tweede manier waarop sekse en gender verbonden zijn, zo blijkt uit de biologische ontwikkelingen die ten grondslag liggen aan het ontstaan van de postdualistische interpretatie van het sekse-gender onderscheid, is door de invloed van sociale aspecten op ons lichaam. Zo blijkt dat mannen die net vader zijn geworden (een sociaal aspect) meer oxytocine, een hormoon dat onder andere een rol speelt bij sociaal gedrag,⁷⁹ aanmaken dan mannen die geen vader zijn (een lichamenlijke eigenschap).⁸⁰ Dat dit fenomeen geen biologische maar een sociale basis heeft komt duidelijk naar voren in het feit dat het voor het aanmaken van meer oxytocine niet uitmaakt of de man in kwestie de biologische of de adoptieve vader van het kind is.⁸¹

Ook ten aanzien van zelfidentificatie blijkt de publieke interpretatie van het sekse-gender onderscheid problematisch. Zoals al bleek uit de introductie is categoriseren noodzakelijk om de informatie die we uit onze omgeving binnenkrijgen efficiënt te kunnen verwerken.⁸² Categoriseren helpt op twee manieren. Ten eerste helpt het ons om de enorme hoeveelheid prikkels die we constant ervaren te groeperen, zodat we weer snel door kunnen met onze andere bezigheden. Ten tweede helpt categoriseren ons om bij objecten die we maar deels kunnen waarnemen te voorspellen welke niet waargenomen aspecten het bezit.⁸³ Op het moment dat ik de vorige zin schreef, hoorde ik bijvoorbeeld iemand achter mij niezen. Ik heb het specifieke geluid dat ik hoorde, afkomstig van die specifieke persoon, vanaf die bepaalde plek in de ruimte, en op deze bepaalde datum nog nooit eerder gehoord. Toch weet ik, met behulp van de categorie 'niesgeluid', dat die prikkel die ik ervaarde afkomstig was van iemand die nieste. Als ik de categorie 'niesgeluid' niet zou kennen zou ik, om de prikkel te kunnen verklaren, eerst onderzoek moeten doen om erachter te komen wat het

---

⁷⁹ Hai-Peng Yang et al., "Nonsocial Functions of Hypothalamic Oxytocin," *ISRN Neuroscience* 2013 (juli 2013): 1-2, <http://dx.doi.org/10.1155/2013/179272>.

⁸⁰ Eyal Abraham et al., "Father's Brain is Sensitive to Childcare Experiences," *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America* 111, nr. 27 (juli 2014): 9792, <https://doi.org/10.1073/pnas.1402569111>.

⁸¹ Abraham et al., "Father's brain," 9793.

⁸² Das-Smaal, "Categoriseren," 115.

⁸³ Tamar Szabó Gendler, "On the Epistemic Costs of Implicit Bias," *Philosophical Studies* 156 (september 2011): 38-39.

geluid was en waar het vandaan kwam. Het zal duidelijk zijn dat het onmogelijk is om alle prikkels die we op een dag ervaren zo uitgebreid te onderzoeken, en dus is een systeem van categorieën nuttig. Een voorbeeld waar sekscategorisatie een rol speelt is bij de voortplanting. Als ik me wil voortplanten moet ik namelijk op zoek naar een mens uit de categorie 'vrouw'. Als ik voor een voortplantingspartner zou kiezen zonder daarbij geslachtscategorieën in acht te nemen is de kans ongeveer 50 procent dat mijn voortplantingsactie bij voorbaat al kansloos is, omdat ik dan heb gekozen voor een man. Richt ik me echter specifiek op vrouwen, dan wordt de kans op een geslaagde voortplantingspoging al een stuk groter. Ik zal dus, bij het kiezen van mijn partner, discrimineren op basis van bepaalde kenmerken die ik eerder bij vrouwen heb gezien. Als iemand aan die kenmerken voldoet is de kans relatief groot dat ik inderdaad te maken heb met een vrouw. In de praktijk verlopen categoriseringsprocessen onbewust en heel snel. Zeker bij het tweede voorbeeld, dat slechts een simplistische weergave is van een deel van het ingewikkelde proces op basis waarvan we onze partners kiezen, spelen meer aspecten dan een simpele kansberekening. Toch laten de voorbeelden zien dat categorieën, of we ze nu onbewust gebruiken of niet, ons helpen om informatie overzichtelijk te maken. Categorieën zijn zeer uiteenlopend, variërend van Europa (als deel van de wereld), rock (als deel van muziek) en katten (als deel van dieren) naar niesgeluid (als deel van geluiden), kleuren (als deel van visuele prikkels) en geslachten (als deel van mensen).

Het principe van zelfidentificatie draagt echter niet bij aan het overzichtelijker maken van de wereld. Ik verdedig zelfs de stelling dat deze manier van categoriseren het begrijpen van de wereld lastiger maakt. Onder zelfidentificatie in het geval van gender versta ik, zoals ik al besprak, dat mensen vrij zijn om het gender waarmee ze zich identificeren zelf te kiezen. Waar categorieën normaal gesproken gebaseerd zijn op de overeenkomsten van de leden van een gecategoriseerde groep, veronderstelt zelfidentificatie juist categorieën die gebaseerd zijn op genderverschillen. Het is namelijk een verschil in genderidentificatie dat er toe leidt dat de ene persoon vindt dat hij bij een andere gendercategorie hoort dan anderen. Doordat zelfidentificatie categorieën baseert op verschillen leidt het tot een oneindige reeks aan gendercategorieën. Een categoriserend systeem is niet gebaat bij een oneindig aantal categorieën, omdat het onmogelijk is om deze allemaal te onthouden en bij mensen te herkennen. Een voorbeeld van hoe een groeiend aantal categorieën tot problemen leidt is het acroniem LGBT (in het Nederlands lhbt), waarin de letters staan voor *lesbian*, *gay*, *bisexual* en *transgender*.⁸⁴ In eerste instantie werd de term, toen bekend onder de naam LGB, alleen gebruikt om te verwijzen naar drie geaardheidscategorieën (*lesbian*, *gay* en *bisexual*).⁸⁵ In pogingen om de onderling verschillende ervaring van individuen te erkennen en te definiëren zijn er nieuwe

---

⁸⁴ "LGBTQ+," LGBTQ+, Home, Amper Anders, laatst bewerkt op 20 februari 2018, <https://amperanders.nl/watis/lgbtq/>.

⁸⁵ Eliza Steinbock, "'LGB en de Toevoeging van 'TQIA2S'," in *Woorden Doen Ertoe*, red. Wayne Modest, en Robin Lelijveld (Amsterdam: Tropenmuseum, 2018), 73-74, https://www.tropenmuseum.nl/sites/default/files/2018-06/WordsMatter_Nederlands.PDF.

categorieën aan LGB toegevoegd.⁸⁶ Het bleef niet alleen bij geaardheidscategorieën, want ook gender-, sekse-, en etniciteitscategorieën zijn in het acroniem opgenomen. Omdat de term bestaat uit de eerste letters van de categorieën die het includeert is duidelijk te zien dat een grote reeks aan categorieën verwarrend werkt. Tegenwoordig worden er namelijk termen als LGBTIQA+⁸⁷ (*lesbian, gay, bisexual, transgender, intersex, queer, questioning, asexual* en “*other*”), LBTTQQAAP⁸⁸ (*lesbian, gay, bisexual, transgender, transsexual, queer, questioning, intersex, asexual, ally, pansexual*) en LBTTIQQ2SA⁸⁹ (*lesbian, gay, bisexual, transsexual, transgender, intersex, queer, questioning, two-spirited* en *allies*) gehanteerd. Deze lange afkortingen zijn een gevolg van de radicale opvatting dat alle identiteitsverschillen op het terrein van sekse, gender en seksualiteit moeten worden gecategoriseerd. Met dank aan de nieuwe termen is het een stuk lastiger te onthouden welke categorieën de term includeert en bovendien zijn de verschillen tussen de categorieën soms zo klein dat het lastig is om te begrijpen hoe ze zich van elkaar onderscheiden. De onduidelijkheid wordt verder vergroot doordat de term niet alleen meer naar geaardheid maar ook naar andere identiteitscategorieën verwijst, die op het eerste oog weinig te maken hebben met iemands geaardheid, zoals *ally*.⁹⁰ Je in de geschiedenis van de term verdiepen is een manier om de betekenissen van alle categorieën te begrijpen, maar de functie van een dergelijk categoriserend systeem zou moeten zijn dat overzicht juist zonder verder onderzoek moet kunnen worden verkregen.

De problemen van zelfidentificatie volgen uit de tendens om individuele uniciteit te categoriseren, iets dat onmogelijk is omdat categorieën per definitie generaliseren. Om iemands uniciteit vast te leggen is meer nodig dan één term, namelijk een uitgebreid verhaal in de vorm van een biografie. Op het eerste oog lijkt het sympathiek dat mensen hun eigen identiteit kunnen koppelen aan een gender, maar de tendens om uniciteit vast te leggen middels (gender) zelfidentificatie zal op niets uitlopen. Er bestaan ruim 7 miljard⁹¹ unieke mensen op aarde en als we uitgaan van zelfidentificatie moeten we dus uitkomen op ruim 7 miljard verschillende genders.

---

⁸⁶ Jeffrey J. Iovannone, “A Brief History of the LGBTQ Initialism,” *Medium*, 9 juni 2018, <https://medium.com/queer-history-for-the-people/a-brief-history-of-the-lgbtq-initialism-e89db1cf06e3>.

⁸⁷ “What Does LGBTIQA+ Mean,” LGBTIQA+ Support, Health and Wellbeing, Help and Support, Students, La Trobe University, laatst bewerkt op 12 april 2019, <https://www.latrobe.edu.au/students/support/wellbeing/lgbtqiqa-services/what-lgbtqiqa-means>.

⁸⁸ “We Know what LGBT Means but here’s what LBTTQQAAP Stands For,” *BBC Newsbeat*, 25 juni 2015, <http://www.bbc.co.uk/newsbeat/article/33278165/we-know-what-lgbt-means-but-heres-what-lbttqqaap-stands-for>.

⁸⁹ Cassandra Szklarski, “LGBTQ Acronym an Ever-growing Shortcut for Hugely Diverse Community,” *The Canadian Press*, 2 juli 2016, 9:00 ET, <https://www.cbc.ca/news/canada/lgbtq-queer-sexual-diversity-pride-labels-acronym-1.3661094>.

⁹⁰ De term ‘ally’ verwijst naar heteroseksuele en/of cisgender mensen die steun geven aan gelijke rechten voor LGBT’ers. Ook de status als ally is het gevolg van zelfidentificatie, wat impliceert dat niet iedereen die heteroseksueel en/of cisgender is en gelijke rechten voor LGBT’ers onderschrijft ally mag worden genoemd.

⁹¹ Tariq Khokhar en Haruna Kashiwase “The Future of the World’s Population in 4 Charts,” *Data Blog, World Bank Blogs*, 5 augustus 2015, <https://blogs.worldbank.org/opendata/future-world-s-population-4-charts>.

Het enige dat we dan nog met gender kunnen verklaren is dat elk individu uniek is ten opzichte van andere individuen, maar dat kunnen we zonder deze opvatting van gender ook. Naast dat de wereld er niet overzichtelijker van wordt, zorgt zelfidentificatie ervoor dat gendercategorieën hun waarde en verklaringskracht verliezen. Een ander bezwaar tegen zelfidentificatie is dat het uitgaat van de aanname dat mensen een aangeboren identiteit hebben en/of dat identiteit iets is waarvoor geheel autonoom kan worden gekozen. Feit is dat mensen sociale wezens zijn, en dat ook gender-, sekse- en seksuele identiteit wordt gevormd in sociale interactie. Aanleg lijkt een rol te spelen maar is, uitgaande van de postdualistische interpretatie, nooit bepalend.

4. De postdualistische benadering in de praktijk

Het benaderen van sekse en gender als twee realiteitsaspecten met een voortdurende, complexe en dynamische interactie doet het meeste recht aan recente ontwikkelingen in filosofie, wetenschap en met name de biologie. De postdualistische interpretatie van het sekse-gender onderscheid krijgt in de wetenschap dan ook steeds meer voeten aan de grond. Ondanks deze tendens wordt het hedendaagse publieke debat nog altijd gedomineerd door een dualistische interpretatie. Precies de simplistische aard van de dualistische theorie lijkt hiervan de voornaamste reden te zijn. Het zijn immers de complexere interpretaties (de sociaal constructivistische theorie en de postdualistische theorie) die grotendeels door het publiek worden genegeerd, terwijl twee simpelere interpretaties (de dualistische en de evolutionair psychologische) wél zijn doorgedrongen. In dit hoofdstuk geef ik een korte weergave van de manier waarop een postdualistische interpretatie toch zichtbaar is in de (medische) praktijk. Dit hoofdstuk is niet bedoeld als een publieksvriendelijke uitleg van de postdualistische theorie, maar geeft wel aanknopingspunten waaraan ook het grote publiek kan herkennen dat een postdualistische interpretatie, meer dan de dualistische, recht doet aan de werkelijkheid.

In paragraaf 4.1. beschrijf ik een aantal manieren waarop seksecategorisatie van belang is voor de medische wereld, met daarin aandacht voor voortplanting en de diagnostisering en behandeling van aandoeningen. In de tweede paragraaf (4.2.) verdedig ik de stelling dat het toepassen van de seksecategorieën alleen nuttig is als dit onderdeel is van een intersectionele aanpak waarbij de categorieën worden geïnterpreteerd als statistische variabelen.

4.1. Het belang van biologische factoren in de medische praktijk

Een voorbeeld van een praktijk waar zowel biologische als sociale aspecten een belangrijke rol spelen is de medische. Eén van de manieren waarop biologische aspecten, in dit geval sekse, relevant zijn is ten aanzien van onderzoek naar voortplanting. De manier waarop mensen zich voortplanten vereist immers het bestaan van twee gespecialiseerde lichamen, welke op basis van de groepen ‘man’ en ‘vrouw’ kunnen worden gecategoriseerd. De man kan hierbij worden gedefinieerd als het sperma producerende wezen en de vrouw als het wezen dat eicellen produceert, waarbij een combinatie van de twee de potentie heeft om tot nageslacht te leiden. Het gebruik van de twee seksecategorieën helpt hier dus bij verdelen van mensen op basis van hun potentiële biologische rol in de voortplanting. De categorisatie is noodzakelijk voor onderzoek naar voortplantingsmechanismen en behandelingen van onvruchtbaarheid. Onvruchtbare personen met een mannelijke sekse dienen immers anders te worden benaderd dan onvruchtbare personen met een vrouwelijke sekse. Een andere situatie waarin seksecategorisatie een toegevoegde waarde heeft is bij het behandelen en diagnosticeren van sommige aandoeningen. Bepaalde aandoeningen hebben bij mannen en vrouwen namelijk een verschillende prevalentie. Zo komt astma, onder de huidige omstandigheden, op jonge leeftijd vaker voor bij

mannen dan bij vrouwen,⁹² maar komt de aandoening bij 20- tot 44 jarigen vaker voor bij vrouwen.⁹³ Ook andere aandoeningsverschillen komen bij de toepassing van de seksecategorieën aan het licht. Zo zijn nierziektes progressiever bij mannen,⁹⁴ de meeste auto-immuunziektes meer prevalent bij vrouwen⁹⁵ en worden hartinfarcten bij mannen vaker veroorzaakt door zware arbeid en bij vrouwen vaker door psychologische factoren.⁹⁶ Het herkennen en erkennen van deze sekseverschillen is belangrijk bij het ontwikkelen van preventieprogramma's, bij diagnostisering en bij het voorschrijven van medicijnen. Een concreet voorbeeld van een preventieprogramma dat met behulp van de seksecategorisatie effectiever kan worden opgezet is het preventieprogramma tegen hartinfarcten. De incidentie van hartinfarcten is, in de huidige situatie, namelijk over alle bevolkingsgroepen wereldwijd dalende, behalve bij jonge vrouwen.⁹⁷ Dit wordt geweten aan het feit dat de groep van jonge vrouwen niet voldoende wordt bereikt met de huidige preventieprogramma's.⁹⁸ Nieuwe preventieprogramma's hebben baat bij het gebruiken van de seksecategorieën omdat met behulp van deze categorieën kan worden herkend dat er een specifieke groep bestaat die niet goed wordt bereikt.

4.2. Het belang van intersectionaliteit in de medische praktijk

Het gebruik van de twee seksecategorieën is nuttig, maar vereist vrijwel altijd een intersectionele benadering. Intersectionaliteit verwijst, in dit geval, naar de interactie tussen gender en andere categorieën.⁹⁹ Het op zichzelf gebruiken van de seksecategorieën, en het daarbij buiten beschouwing laten van andere categorieën, is met andere woorden in de meeste situaties nietszeggend. Met de seksecategorieën wordt namelijk louter verwezen naar het bezit van bepaalde geslachtsdelen of een bepaalde chromosomale samenstelling. Andere relevante categorieën kunnen biologisch zijn (denk aan leeftijd en gewicht), maar steeds duidelijker wordt ook dat sociale fenomenen van belang zijn voor gezondheid. Zo zijn inkomen en huisvesting

---

⁹² Vera Regitz-Zagrosek, "Sex and Gender Differences in Health," *EMBO Reports* 13, nr. 7 (juni 2012): 597, <https://www.embopress.org/doi/pdf/10.1038/embor.2012.87>.

⁹³ Jure Manfreda et al., "Geographic and Gender Variability in the Prevalence of Bronchial Responsiveness in Canada," *Chest* 125, nr. 5 (mei 2004): 1662, <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0012369215321589?via%3Dihub>.

⁹⁴ Sharon Silbiger en Joel Neugarten, "Gender and Human Chronic Renal Disease," *Gender Medicine* 5, suppl. A (januari 2008): S7, <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S155085790800003X?via%3Dihub>.

⁹⁵ Elena Ortona et al., "Sex-based Differences in Autoimmune Diseases," *Annali dell'Istituto Superiore di Sanità* 52, nr. 2 (maart 2016): 205, <https://pdfs.semanticscholar.org/dd92/18d81ef439b3d0229b313df6100b8c6300db.pdf>.

⁹⁶ Regitz-Zagrosek, "Sex Differences," 597.

⁹⁷ Donald Lloyd-Jones, "Heart Disease and Stroke Statistics—2010 Update," *Circulation* 121 (februari 2010), <https://www.ahajournals.org/doi/pdf/10.1161/CIRCULATIONAHA.109.192667>.

⁹⁸ Regitz-Zagrosek, "Sex Differences," 597.

⁹⁹ Kathy Davis, "Intersectionality as Buzzword: A Sociology of Science Perspective on what makes a Feminist Theory Successful," *Feminist Theory* 9, nr. 1 (april 2008): 68, <https://journals-sagepub-com.ru.idm.oclc.org/doi/pdf/10.1177/1464700108086364>.

indicatoren voor gezondheidsverschillen, met name op psychisch gebied.¹⁰⁰ Zowel biologische als sociale factoren moeten daarbij worden opgevat als statistische categorieën die refereren aan gemiddelde eigenschappen van groepen mensen. Stellen dat bepaalde medische situaties voorkomen bij alle leden van een categorie zou een terugval naar een deterministische interpretatie betekenen.

---

¹⁰⁰ Anton E. Kunst et al., "Ontwikkeling en Toepassing van Indicatoren van Sociaal-Economische Status Binnen het Gezondheidsstatistisch Bestand," *Centraal Bureau voor de Statistiek* (november 2005): 123, https://www.researchgate.net/profile/Anton_Kunst/publication/253371664_Ontwikkeling_en_toepassing_van_indicatoren_van_sociaal-economische_status_binnen_het_Gezondheidsstatistisch_Bestand/links/02e7e52c74e866a18700000/Ontwikkeling-en-toepassing-van-indicatoren-van-sociaal-economische-status-binnen-het-Gezondheidsstatistisch-Bestand.pdf.

5. Conclusie

De dualistische interpretatie van het sekse-gender onderscheid is in de eerste jaren van zijn bestaan nuttig geweest om de dominantie van het biologisch determinisme te bestrijden. Door sociale factoren los van biologische aspecten te analyseren, stelde de theorie mensen in de gelegenheid om zelf te bepalen hoe ze hun sociale leven willen leven, zonder dat daarvoor de facticiteit van hun biologische eigenschappen moest worden ontkend. In de loop der jaren is de wetenschappelijke kritiek op de dualistische aard van de interpretatie echter toegenomen. Deze kritiek kwam in eerste instantie vanuit een sociaal constructivistische interpretatie, en tegenwoordig vanuit een postdualistische variant. Ondanks deze ontwikkeling is de dualistische variant in het publieke debat nog onverminderd populair. Wel heeft het grotere publiek, met dank aan de populariteit van de filosofie van Judith Butler, een element aan de theorie toegevoegd. Het publiek heeft zich namelijk gerealiseerd dat genderbinariteit geen noodzaak is. De manier waarop gender in deze interpretatie dient te worden verkregen is middels zelfidentificatie, een principe dat stelt dat elk individu vrij en autonoom kan kiezen voor het gender waarmee hij zich wil identificeren. Hierbij is er keuze uit een oneindige reeks genders waaraan, met dank aan het loslaten van een binaire opvatting van gender, door elk individu nieuwe kunnen worden toegevoegd. De grote reeks gendercategorieën die het principe van zelfidentificatie met zich meebrengt, alsmede het feit dat deze interpretatie categorieën baseert op basis van verschillen in plaats van overeenkomsten, maakt de publieke interpretatie onaantrekkelijk. Ook veronderstelt de publieke interpretatie dat het mogelijk is om een autonome keuze voor een stabiele genderidentiteit te maken, hetgeen in strijd is met de postdualistische theorie. Deze twee problemen maken dat de publieke opvatting (met daarin het principe van zelfidentificatie centraal) moet worden beschouwd als problematisch. Het publiek zou er baat bij hebben om de wetenschappelijke ontwikkeling te volgen en haar eigen interpretatie op basis daarvan bij te stellen naar een postdualistische variant. Hoewel de postdualistische invloed in de medische wereld al zichtbaar is lijkt het te optimistisch om te stellen dat dit de komende jaren ook daadwerkelijk zal gebeuren. Publieksfilosofisch werk dat het sekse-gender onderscheid en haar verschillende interpretaties uitlegt in termen die voor het grote publiek te begrijpen zijn ontbreekt namelijk. Het publiceren van dergelijk werk zou kunnen bijdragen aan het versnellen van een publieke ontwikkeling richting een postdualistische interpretatie van het sekse-gender onderscheid.

Bibliografie

Abraham, Eyal, Talma Hendler, Irit Shapira-Lichter, Yaniv Kanat-Maymon, Orna Zagoory-Sharon, en Ruth Feldman. "Father's Brain is Sensitive to Childcare Experience." *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America* 111, nr. 27 (juli 2014): 9792-9797, <https://doi.org/10.1073/pnas.1402569111>.

Alsop, Rachel, Anette Fitzsimons, en Kathleen Lennon. *Theorizing Gender*. Cambridge: Polity Press, 2002.

Apologetische Vereniging 'Petrus Canisius'. *De Heilige Schrift: Vertaling uit de Grondtekst met Aanteekeningen*. Utrecht: Uitgeverij Het Spectrum, 1967.

Aristoteles. *Generation of Animals*. Vertaling door A. L. Peck. London: William Heinemann LTD, 1943.

Badcock, Christopher. *Evolutionary Psychology: A Critical Introduction*. Cambridge: Polity Press, 2000.

Beauvoir, Simone de. *The Second Sex*. Vertaling door Constance Borde en Sheila Malovany-Chevallier. New York: Vintage Books, 1949.

Benewick, Robert en Philip Green, redactie. *The Routledge Dictionary of Twentieth-Century Political Thinkers*. Londen: Routledge, 1998.

Blackless, Melanie, Anthony Charuvastra, Amanda Derryck, Anne Fausto-Sterling, Karl Lauzanne, en Ellen Lee. "How Sexually Dimorphic Are We? Review and Synthesis." *American Journal of Human Biology* 12, nr. 2 (februari 2000): 151-166. <http://transgenderinfo.be/wp-content/uploads/2013/01/Blackless-How-Dimorphic-2000.pdf>.

Butler, Judith. *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. New York: Routledge, 1999.

Butler, Judith. "Performative Acts and Gender Constitution: An Essay in Phenomenology and Feminist Theory." *Theatre Journal* 40, nr. 4 (december 1988): 519-531. <https://www.jstor.org/stable/3207893>.

Butler, Judith. "Sex and Gender in Simone de Beauvoir's Second Sex." *Yale French Studies* 72 (1986): 35-49. <http://www.jstor.org/stable/2930225>.

Connell, Raewyn. *Gender*. Cambridge: Polity Press, 2009.

Das-Smaal, E.A. "Categoriseren." In *Cognitieve Psychologie in Theorie en Praktijk*, redactie door J.J. Beishuizen, L. de Leeuw, en J.H. de Swart, 115-127. Lisse: Swets & Zeitlinger b.v., 1987. <http://dare.ubvu.vu.nl/bitstream/handle/1871/10292/Das-Smaal+87+-+categoriseren.pdf;jsessionid=F2A221E8801AA57FD99AE842087C48C2?sequence=1>.

Davis, Kathy. "Intersectionality as Buzzword: A Sociology of Science Perspective on what makes a Feminist Theory Successful." *Feminist Theory* 9, nr. 1

(april 2008): 67-85. <https://journals-sagepub-com.ru.idm.oclc.org/doi/pdf/10.1177/1464700108086364>.

Deventer, Clarissa van. "Genderbaas: Lisa Peters." *We Are Sure*, bezocht op 17 mei 2019. <https://wearesure.io/2016/11/16/genderbaas-lisa-peters/>.

Díaz Cosín, Darío J., Marta Novo, en Rosa Fernández. "Reproduction of Earthworms: Sexual Selection and Parthenogenesis." In *Biology of Earthworms*, redactie door A. Karaca, 69-86. Heidelberg: Springer-Verlag, 2011. [https://www.ucm.es/data/cont/media/www/pag-26131/Reproduction%20of%20earthworms%20\(2011\).%20Cap.%20Libro.pdf](https://www.ucm.es/data/cont/media/www/pag-26131/Reproduction%20of%20earthworms%20(2011).%20Cap.%20Libro.pdf).

Drizis, Theodore J. "Medical Ethics in a Writing of Galen." *Acta Medico-Historica Adriatica* 6, nr. 2 (2008): 333-336. <http://www.amha-journal.com/index.php/AMHA/article/view/288>.

Dupré, John. *Human Nature and the Limits of Science*. Oxford: Oxford University Press, 2003. https://www.researchgate.net/publication/227467898_Human_Nature_and_the_Limits_of_Science.

Edwards, Anne. "The Sex/gender Distinction: Has it Outlived its Usefulness?" *Australian Feminist Studies* 4, nr. 10 (zomer 1989): 1-12. <https://doi.org/10.1080/08164649.1989.9961648>.

Egan, Vincent, John C. Wickett, en Philip A. Vernon. "Brain Size and Intelligence: Erratum, Addendum, and Correction." *Personality and Individual Differences* 19, nr. 1 (juli 1995): 113-115. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/0191886995000436>.

Facebook Diversity. "Last Year we were Proud to add a Custom Gender Option to help People better express their Identities on Facebook." Facebook, 26 februari 2015. <https://www.facebook.com/facebookdiversity/posts/774221582674346>.

Fausto-Sterling, Anne. *Myths of Gender: Biological Theories about Women and Men*. New York: Basic Books, 1992.

Fausto Sterling, Anne. *Sexing the Body: Gender Politics and the Construction of Sexuality*. New York: Basic Books, 2000. <https://libcom.org/files/Fausto-Sterling%20-%20Sexing%20the%20Body.pdf>.

Fine, Cordelia, Rebecca Jordan-Young, Anelis Kaiser, en Gina Rippon. "Plasticity, Plasticity, Plasticity... and the Rigid Problem of Sex." *Trends in Cognitive Sciences* 17, nr. 11 (november 2013): 550-551.

Fumagalli, Fabio, Matteo Pasini, Angelisa Frasca, Filippo Drago, Giorgio Racagni, en Marco Andrea Riva. "Prenatal Stress Alters Glutamatergic System Responsiveness in Adult Rat Prefrontal Cortex." *Journal of Neurochemistry* 2009, nr. 109 (mei 2009): 1733-1744. <https://doi.org/10.1111/j.1471-4159.2009.06088.x>.

Geddes, Patrick, en John Arthur Thompson. *The Evolution of Sex*. Londen: Walter Scott, 1889. <https://archive.org/details/evolutionsex01geddgoog/page/n5>.

Goldfarb, Phyllis. "Summers of Our Discontent." *Cardozo Women's Law Journal* 11 (april 2005): 569-576. <https://core.ac.uk/download/pdf/71464935.pdf>

Goldman, Russell. "Here's a List of 58 Gender Options for Facebook Users." *ABC News*. 13 februari 2014. <https://abcnews.go.com/blogs/headlines/2014/02/heres-a-list-of-58-gender-options-for-facebook-users/>.

Gorman, Christine en J. Madeleine Nash. "Sizing up the Sexes." *Time*, januari 1992. <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=bth&AN=9201200687&site=ehost-live>.

Halberg, Claus. "Grappling with Neurosexism." *Tidsskrift for Kjønnforskning* 38, nr. 3-4 (2014): 326-331.

Hatfield, Gary. "René Descartes." In *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Stanford University 1997-. Artikel gepubliceerd op 3 december 2008; laatst aangepast op 16 januari 2014. <https://plato.stanford.edu/entries/descartes/>.

Ineke, Tanja naar Woordvoerders Veiligheid en Justitie en Woordvoerders Emancipatie. *Suggesties COC bij AO Seksregistratie door de Overheid*, 4 juni 2015. <https://www.coc.nl/wp-content/uploads/2015/06/150604-Suggesties-COC-bij-AO-Seksregistratie-door-de-overheid.pdf>.

Iovannone, Jeffrey J. "A Brief History of the LGBTQ Initialism." *Medium*, 9 juni 2018. <https://medium.com/queer-history-for-the-people/a-brief-history-of-the-lgbtq-initialism-e89db1cf06e3>.

Joel, Daphna. "Genetic-gonadal-genitals-sex (3G Sex) and the Misconception of Brain and Gender, or, Why 3G-males and 3G-females have Intersex Brain and Intersex Gender." *Biology of Sex Differences* 3, nr. 27 (december 2012): 1-6.

Johnston, Eric M. "The Biology of Woman in Thomas Aquinas." *The Thomist: A Speculative Quarterly Review* 77, nr. 4 (oktober 2013): 577-616. <https://muse.jhu.edu/article/636044/pdf>.

Jordan-Young, Rebecca. "Homunculus in the Hormones?." In *Gender in Science and Technology: Interdisciplinary Approaches*, redactie door Waltraud Ernst, en Ilona Horwath, 111-128. Bielefeld: Transcript Verlag, 2014.

Juraska, Janice, M. "Sex Differences in "Cognitive" Regions of the Rat Brain." *Psychoneuroendocrinology* 16, nr. 1-3 (1991): 105-119. [https://doi.org/10.1016/0306-4530\(91\)90073-3](https://doi.org/10.1016/0306-4530(91)90073-3).

Khokhar Tariq, en Haruna Kashiwase. "The Future of the World's Population in 4 Charts." *Data Blog. World Bank Blogs*, 5 augustus 2015. <https://blogs.worldbank.org/opendata/future-world-s-population-4-charts>.

Kunst, Anton E., Jetty A.A. Dalstra, Vivian Bos, en Johan P. Mackenbach. "Ontwikkeling en Toepassing van Indicatoren van Sociaal-Economische Status Binnen het Gezondheidsstatistisch Bestand." *Centraal Bureau voor de Statistiek* (november 2005): 1-139.
https://www.researchgate.net/profile/Anton_Kunst/publication/253371664_Ontwikkeling_en_toepassing_van_indicatoren_van_sociaal-economische_status_binnen_het_Gezondheidsstatistisch_Bestand/links/02e7e52c74e866a187000000/Ontwikkeling-en-toepassing-van-indicatoren-van-sociaal-economische-status-binnen-het-Gezondheidsstatistisch-Bestand.pdf.

Lakoff, George. *Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal About the Mind*. Chicago: The University of Chicago Press, 1987.
<https://books.google.nl/books?id=CfCnzSF9de8C&lpg=PR7&ots=xaYW2IA8lB&dq=Woman%2C%20Fire%20and%20Dangerous%20Things%20lakoff&lr&hl=nl&pg=PP1#v=onepage&q&f=false>.

Laqueur, Thomas. *Making Sex: Body and Gender from the Greeks to Freud*. Cambridge: Harvard University Press, 1992). <http://hdl.handle.net/2027/heb.31961>.

Leboeuf, Céline. "One is not Born, but Rather Becomes, a Woman': The Sex-Gender Distinction and Simone de Beauvoir's Account of Woman: The Second Sex." In *Feminist Moments: Reading Feminist Texts*, redactie door Katherine Smiths en Susan Bruce, 139-146. New York: Bloomsbury Academic, 2016.
<http://dx.doi.org/10.5040/9781474237970.ch-018>.

Lloyd-Jones, Donald, Robert J. Adams, Todd M. Brown, Mercedes Carnethon, Shifan Dai, Giovanni De Simone, T. Bruce Ferguson, Earl Ford, Karen Furie, Cathleen Gillespie, Alan Go, Kurt Greenlund, Nancy Haase, Susan Hailpern, P. Michael Ho, Virginia Howard, Brett Kissela, Steven Kittner, Daniel Lackland, Lynda Lisabeth, Ariane Marelli, Mary M. McDermott, James Meigs, Dariush Mozaffarian, Michael Mussolino, Graham Nichol, Véronique L. Roger, Wayne Rosamond, Ralph Sacco, Paul Sorlie, Randall Stafford, Thomas Thom, Sylvia Wasserthiel-Smoller, Nathan D. Wong, en Judith Wylie-Rosett. "Heart Disease and Stroke Statistics—2010 Update." *Circulation* 121 (februari 2010).
<https://www.ahajournals.org/doi/pdf/10.1161/CIRCULATIONAHA.109.192667>.

Maccoby, Eleanor, en Carol Jacklin. *The Psychology of Sex Differences*. Stanford: Stanford University Press, 1975.

Manfreda, Jure, Malcolm R. Sears, Margaret R. Becklake, Moira Chan-Yeung, Helen Dimich-Ward, Hans C. Siersted, Pierre Ernst, Lamont Sweet, Linda van Til, Dennis M. Bowie, en Nicholas R. Anthonisen. "Geographic and Gender Variability in the Prevalence of Bronchial Responsiveness in Canada." *Chest* 125, nr. 5 (mei 2004): 1657-1664.
<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0012369215321589?via%3Dihub>.

Merleau-Ponty, Maurice. *Phenomenology of Perception*. Vertaling door Colin Smith. London: Routledge, 1962. <http://alfa-omnia.com/resources/Phenomenology+of+Perception.pdf>.

Mikkola, Mari. "Feminist Perspectives on Sex and Gender." In *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Stanford University 1997-. Artikel gepubliceerd op 12 mei 2008; laatst aangepast op 27 oktober 2017. <https://plato.stanford.edu/entries/feminism-gender/>.

"Nanoah is de tweede Nederlander met een X in het paspoort." *NOS*, 29 juli 2019, 21:44 GMT +1. <https://nos.nl/artikel/2295658-nanoah-is-de-tweede-nederlander-met-een-x-in-het-paspoort.html>.

Nicholson, Linda. "Interpreting Gender." *Signs* 20, nr. 1 (herfst 1994): 79-105. <https://www.jstor.org/stable/3174928>.

Oakley, Ann. *Sex, Gender and Society*. London: Temple Smith, 1972.

Oomen, Charlotte A., Carlos E. N. Girardi, Rudy Cahyadi, Eva C. Verbeek, Harm Krugers, Marian Joëls, Paul J. Lucassen. "Opposite Effects of Early Maternal Deprivation on Neurogenesis in Male versus Female Rats." *PLoS ONE* 4, nr 1 (januari 2009): 1-13. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0003675>.

Ortona, Elena, Marina Pierdominici, Angela Maselli, Caterina Veroni, Francesca Aloisi, en Yehuda Shoenfeld. "Sex-based Differences in Autoimmune Diseases." *Annali dell'Istituto Superiore di Sanità* 52, nr. 2 (maart 2016): 205-212. <https://pdfs.semanticscholar.org/dd92/18d81ef439b3d0229b313df6100b8c6300db.pdf>.

Peters, Lisa. "Acht Pijnlijke Vragen over Gender die je Niet Durfde te Stellen." *De Correspondent*, 19 mei 2016. <https://decorrespondent.nl/4522/acht-pijnlijke-vragen-over-gender-die-je-niet-durfde-te-stellen/1000844605530-42e09ba4>.

Plumwood, Val. "Do We Need a Sex/gender Distinction?." *Radical Philosophy* 51, nr. 1 (voorjaar 1989): 2-11. https://www.radicalphilosophy.com/wp-content/files_mf/rp51_article1_doweneedasegenderdistinction_plumwood.pdf.

Regitz-Zagrosek, Vera, Sabine Oertelt-Prigione, Ute Seeland, en Roland Hetzer. "Sex and Gender Differences in Myocardial Hypertrophy and Heart Failure." *Circulation* 74, nr. 7 (juli 2010): 1265-1273. <https://doi.org/10.1253/circj.CJ-10-0196>.

Regitz-Zagrosek, Vera. "Sex and Gender Differences in Health." *EMBO Reports* 13, nr. 7 (juni 2012): 596-603. <https://www.embopress.org/doi/pdf/10.1038/embor.2012.87>.

Roberts, Celia. "Biological Behavior? Hormones, Psychology, and Sex." *NWSA Journal* 12, nr. 3 (herfst 2000): 1-20. <http://muse.jhu.edu/article/25242>.

Rose, Steven, Richard Lewontin, en Leon Kamin. *Not in our Genes: Biology, Ideology and Human Nature*. New York: Pantheon, 1984.

Rushton, J. Phillipe, en C. Davison Ankney. "The Evolution of Brain Size and Intelligence." In *Evolutionary Cognitive Neuroscience*, redactie door Steven M. Platek, Julian Paul Keenan, en Todd K. Shackelford, 121-160. Londen: The MIT Press, 2007.

<https://books.google.nl/books?id=Ly0TDgAAQBAJ&lpg=PP1&hl=nl&pg=PP1#v=onepage&q&f=false>.

Scott, Joan Wallach. *Gender and the Politics of History*. New York: Columbia University Press, 1988.

Silbiger, Sharon, en Joel Neugarten. "Gender and Human Chronic Renal Disease." *Gender Medicine* 5, suppl. A (januari 2008): S3-S10.
<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S155085790800003X?via%3Dihub>.

Slors, Marc, Leon de Bruin, en Derek Strijbos. *Philosophy of Mind, Brain and Behavior*. Amsterdam: Boom, 2015.

Steinbock, Eliza. "LGB en de Toevoeging van 'TQIA2S'." In *Woorden Doen Ertoe*, redactie door Wayne Modest, en Robin Lelijveld, 72-77. Amsterdam: Tropenmuseum, 2018. https://www.tropenmuseum.nl/sites/default/files/2018-06/WordsMatter_Nederlands.PDF.

Szabó Gendler, Tamar. "On the Epistemic Costs of Implicit Bias." *Philosophical Studies* 156 (september 2011): 33-63.

Szklarski, Cassandra. "LGBTQ Acronym an Ever-growing Shortcut for Hugely Diverse Community." *The Canadian Press*, 2 juli 2016, 9:00 ET.
<https://www.cbc.ca/news/canada/lgbtq-queer-sexual-diversity-pride-labels-acronym-1.3661094>.

Trivers, Robert. "Parental Investment and Sexual Selection." In *Sexual Selection and the Descent of Man*. Chicago: Aldine, 1972.
[http://roberttrivers.com/Robert Trivers/Publications files/Trivers%201972.pdf](http://roberttrivers.com/Robert%20Trivers/Publications%20files/Trivers%201972.pdf).

Vasterling, Veronica. "Evolutionaire Psychologie: Het Reductionisme van een Genenverhaal." *Tijdschrift voor Genderstudies* 10, nr. 4 (november 2007): 2-14.

Verhoef, Frank. "Facebook-opgave: Bent U Man, Vrouw, of een van de 56 Andere Gender-opties?." *HP De Tijd*. 14 februari 2014.
<https://www.hpdetijd.nl/2014-02-14/facebook-opgave-bent-u-man-vrouw-of-een-van-de-56-andere-gender-opties/>.

"We Know what LGBT Means but here's what LGBTQQIAAP Stands For." BBC Newsbeat, 25 juni 2015.
<http://www.bbc.co.uk/newsbeat/article/33278165/we-know-what-lgbt-means-but-heres-what-lgbtqqaap-stands-for>.

Yang, Hai-Peng, Liwei Wang, Liquan Han, en Stephani C. Wang. "Nonsocial Functions of Hypothalamic Oxytocin." *ISRN Neuroscience* 2013 (juli 2013): 1-13.
<http://dx.doi.org/10.1155/2013/179272>.